

ZBROJNÁ VÝROBA NA SLOVENSKU PO DRUHEJ SVETOVEJ VOJNE (1945 – 1953)

JAN ŠTAIGL

ŠTAIGL, Jan: Armaments Production in Slovakia after World War II (1945 – 1953). *Vojenská história*, 6,2,2002, pp 66 – 92, Bratislava.

In the study the author developed a basic survey on the armaments industry development in Slovakia, its orientation, tasks and results of its production since the end of the World War II to 1953. He dealt namely with the end of so-called armaments triennium focusing on building the armaments industry in the Czecho-Slovak Republic and to secure armament of the Czecho-Slovak Army so as to be prepared for an expected war of the Soviet block with West. The author paid main attention to production of weapons (combat equipment, weapon systems). The author briefly characterised the limited base of the armaments industry in Slovakia at the end of 30s, the armaments industry of the war Slovak Republic and its condition after the end of the World War II. At the conclusion the author referred to basic conceptual aims in building the army and its armament.

Military history. Slovakia. Armaments Production after 1945 – 1953.

Prudký rozvoj zbrojného priemyslu a jeho výroby na Slovensku v čase bipolárneho delenia sveta Východ – Západ je spomenutý prakticky v každej práci o politickom a hospodárskom vývoji povojnového Československa. Žiaľ, vojenská historiografia, ktorej skúmanie danej problematiky najviac prináleží, jej doteraz nevenovala samostatnú pozornosť. Zaoberala sa ňou len okrajovo, v širšom kontexte vojenskopolitických alebo vojenskoekonomických súvislostí výstavby čs. armády, respektíve zmien v jej výzbroji a materiálno-technickom zabezpečení.¹ Nevyužitá zostala najmä príležitosť po skončení studenej vojny a zrútení komunistického režimu na konci 80. rokov, keď sa sprístupnila väčšina relevantných archívnych prameňov.

Zámerom tejto štúdie je poskytnúť základný prehľad o vývoji zbrojného priemyslu na Slovensku a o zameraní, úlohách a výsledkoch jeho produkcie od skončenia druhej svetovej vojny do roku 1953, t. j. do završenia tzv. zbrojnej trojročnice, ktorej hlavným cieľom bolo vybudovať zbrojný priemysel v ČSR a zabezpečiť vyzbrojenie čs. armády tak, aby bola pripravená na predpokladanú vojnu sovietskeho bloku so Západom. Tým chce súčasne podnieť vojenských historikov k hlbšiemu skúmaniu a objasňovaniu tejto problematiky až do konca 20. storočia, poznačeného hlbokou konverziou zbrojného priemyslu v celej vtedajšej ČSFR. Štúdia obsahovo vychádza z definície, že zbrojný priemysel (v súčasnosti označovaný tiež ako obranný priemysel) je „průmyslové odvětví zabývající se produkcí zbraní a dalších výrobků pro vojenské účely, které pro své specifické vlastnosti a omezení v použití podléhají zvláštním předpisům a nemají charakter běžné komerční produkce“.² Sústreďuje sa však predo-

¹BYSTRICKÝ, J.: Pomoc Sovietskeho zväzu pri výstavbe materiálno-technickej základne Československej ľudovej armády v rokoch 1945 – 1954. Kandidátska dizertačná práca. Bratislava, VPA KG 1976; LICHNOVSKÝ, M.: Základní otázky materiální výstavby čs. armády v období přelstání národní a demokratické revoluce v revoluci socialistickou (1945 – 1948). In: *Historie a vojenství*, 1962, č. 1; LICHNOVSKÝ, M.: O některých otázkách změny v tempu budování Čs. lidové armády v letech první pětiletky. In: *Historie a vojenství*, 1966, č. 2; MICHÁLEK, J.: KSČ a materiálně technická výstavba ČSLA v letech 1951 – 1954. In: *Vojenská mysl*, 1971, č. 4; MICHÁLEK, J.: Výstavba a příprava ČSLA v letech 1948 – 1954. Bratislava, VPA KG 1972; MICHŇÁK, A.: Výstavba ČSLA v období nástupu revoluce ve vojenství v letech 1955 – 1960. Bratislava, VPA KG 1972 a ďalšie práce.

²KLÍMA, L. – EMENGER, K.: Zbrojný průmysl a vyzbrojování. In: *Vojenské rozhledy*, 9 (41), 2000, zvláštní číslo, s. 148.

všetkým na jadro tejto produkcie, t. j. na výrobu zbraní (bojovej techniky, zbraňových systémov), ktoré sú ponímané ako časť vojenskej techniky určenej na umlčovanie alebo ničenie nepriateľa, presnejšie ako súhrn prostriedkov priameho ničenia (strely, míny, bomby, otravné látky a pod.) a prostriedkov ich dopravy na cieľ (vystrelením, vypustením, zhodením).³ V tomto „užšom“ zmysle sa v štúdiu používajú aj pojmy zbrojný priemysel a zbrojná výroba, respektíve výskumno-vývojová základňa zbrojnej výroby.

Problematiku zbrojnej výroby rieši štúdia v kontexte základných faktorov, ktoré ju v sledovanom období determinovali. Medzi najdôležitejšie podľa nášho názoru patrili:

1. koncepcia výstavby čs. armády a jej vyzbrojovania,
2. vývoj medzinárodnej situácie s dôrazom na vývoj vzťahov medzi Východom a Západom,
3. vojenskopolitické a vojenské aspekty prehlbovania veľmocenského vplyvu ZSSR v Československu a ďalších krajinách strednej Európy,
4. zmeny vo vojenskostrategickom hodnotení slovenského teritória a
5. priemyselné možnosti a hospodárska (ekonomická) politika štátu.

Štúdia sa opiera predovšetkým o výskum materiálov vo Vojenskom ústrednom archíve v Prahe, kde po rozdelení ČSFR na samostatnú Českú republiku a samostatnú Slovenskú republiku zostali uložené dokumenty ústredných orgánov bývalej československej vojenskej správy. V tomto zmysle štúdia odzrkadľuje tak možnosti, ktoré tieto materiály ponúkajú, ako aj dosiahnutú úroveň ich výskumu a spracovania. Nerobí si preto nárok na vyčerpanie všetkých prameňov k predmetnej problematike v uvedenom archíve. Uvedomujeme si tiež, že sme plne nevyužili zdroje nachádzajúce sa v civilných archívoch, a to najmä v archívnych fondoch priemyselných rezortov. Možnosť čerpania podkladov z podnikových archívov bývalých i súčasných „zbrojoviek“ je v súčasnosti veľmi obmedzená postojom ich vedenia.

* * *

Predstavy o organizačnej a materiálno-technickej výstavbe čs. armády na konci vojny i bezprostredne po nej sa nevyhnutne dotýkali tiež spôsobu jej výzbrojného zabezpečenia, a to tak z hľadiska „okamžitého“ riešenia situácie, ako aj v dlhšom časovom horizonte. Vyžadovala to na jednej strane provenienčná rôznorodosť, mnohotypovosť a opotrebovanosť výzbroje ozbrojených zložiek zahraničného i domáceho odboja, na základe ktorých sa mala povojnová armáda formovať a na druhej strane potreba získať ďalšie zbrane a bojovú techniku na vyzbrojenie jednotiek podľa ich mierovej organizácie v koncepcii budovania a udržiavania tzv. veľkej armády.

Existujúce názory sa zhodovali v tom, že výstavba čs. armády sa spočiatku nezaobíde bez materiálnej pomoci spojeneckých veľmocí. Výrazne sa však líšili v otázke dodávateľov zbraní a iného vojenského materiálu, ktorú spájali najmä so zahraničnopolitickou orientáciou štátu. Vo všeobecnej rovine odzrkadľovali buď snahu o zachovanie istej rovnováhy spolupráce so všetkými doterajšími spojencami, pri súčasnom rešpektovaní československých špecifik⁴ alebo úsilie o organizačnú a materiálovú unifikáciu čs. armády s armádou ZSSR ako novým hlavným garantom medzinárodného postavenia a bezpečnosti Československa.

Reprezentantom prvého prístupu bol predovšetkým prezident E. Beneš, ktorý presadzoval, aby sa na bezprostredne povojnovom zabezpečení armády základnou výzbrojou podieľal ZSSR spolu s USA a Veľkou Britániou, a v ďalšom období aby úlohu jej vyzbrojovania prevzal československý priemysel. Už na prvej porade s hlavnými funkcionármi MNO v máji 1945 na-

³SVOBODA, O. a kol.: Stručný slovník vojenství. Praha, Naše vojsko 1984, s. 361 – 363.

vrhoval zväziť možnosť „kombinovať oba smery, východní i západní“ a v tomto zmysle ovplyvnil aj prijaté uznesenie „a) aby se jednalo s Velkou Británií o přenechání letecké výstroje čs. letecké jednotky v Anglii, b) aby bylo vbrzku rozhodnuto, zda je možné první vyzbrojení našeho letectva britským materiálem a jak má být na něm zúčastněn SSSR. Na pozdějším vyzbrojení letectva má být v první řadě zúčastněn náš průmysl. Při vyzbrojení pozemní armády budíž dbáno na to, že první základní výzbroj obstará SSSR, další opět náš průmysl.“⁴

Druhá skupina názorov sa dôsledne pridrižovala ustanovenia Košického vládneho programu, že v záujme najužšej bojovej spolupráce v prítomnosti i budúcnosti „budou organizace, výzbroj a výcvik nové čs. branné moci stejné jako organizace, výzbroj a výcvik Rudé armády“.⁵ Ich predstavitelia pritom účinne argumentovali aj „nezištnou“ materiálovou pomocou Sovietskeho zväzu, ktorý sa krátko pred skončením vojny zaviazal darovať čs. armáde výzbroj a výstroj pre desať divízií. Vojenskopolitická orientácia na ZSSR a uvedená argumentácia priamo ovplyvnila i výsledky zasadnutia Vojenskej rady pri predsedníctve vlády v máji 1945, ktoré odporučilo, respektíve rozhodlo⁶ preorientovať zbrojnú výrobu v Československu na mierovú a na vojenské účely ponechať len najnevyhnutnejšie minimum, pretože zbrane pre čs. armádu dodá Sovietsky zväz. Vtedajší podpredseda vlády K. Gottwald tu okrem iného dôvodil tým, že „náš zbrojný průmysl je nyní přizpůsoben výrobě německých typů a to potřebovat nebudeme. Dodělavat to, by bylo zbytečné plýtvání. Rudá armáda bude mít nyní nadbytek zbraní.“⁷

Istým racionálnym kompromisom medzi oboma prístupmi, ktorý však mal oveľa bližšie k návrhom Beneša ako k stanoviskám jednoznačne prosovietsky orientovaných politikov a vojakov a súčasne prihliadal na ďalšie možné zdroje zabezpečenia armády zbraňami a bojovou technikou, bol rámcový plán vyzbrojenia čs. brannej moci spracovaný na hlavnom štábe MNO pravdepodobne v septembri 1945. Riešenie tejto otázky členil do čiastkových etáp, pričom rozlišoval medzi vyzbrojovaním mierovej a tzv. mobilizačnej armády. Predpokladal, že „a) M í r o v á čs. branná moc bude po prechodnou dobu vyzbrojena z časti sovietskou, z časti anglickou a z časti trofejní německou a bývalou čs. výzbrojí. b) M o b i l i z a č n í čs. branná moc bude vyzbrojena postupně výzbrojí československé výroby. Touto jednotnou výzbrojí, vyrobenou v ČSR, bude postupně vyměňována trofejní, anglická i sovietská výzbroj.“⁸

Z toho je zrejmé, že rozhodnutie Vojenskej rady o preorientovaní čs. zbrojných závodov zväčša na mierovú výrobu považoval hlavný štáb MNO v podstate za dočasné opatrenie zodpovedajúce požiadavkám mierovej obnovy hospodárstva a iných oblastí. Po vydaní prezidentského dekrétu č. 100/45 Zb. z 24. 10. 1945 o znárodnení kľúčových odvetví priemyslu, vrátane zbrojného, MNO súčasne upozornilo všetky ústredné orgány štátnej správy, že tým nie je obmedzená jeho pôsobnosť vo vzťahu k novým národným podnikom. List veliteľstva hlavného tyla MNO zo 6. 11. 1945 im oznamoval: „Vzhľadom na to, že týmto dekrétom nijako nie sú dotknuté ustanovenia zákona o obrane štátu, ministerstvo národnej obrany považuje za nutné včas upozorniť, že pri prevádzaní vyše uvedeného dekrétu je nutno brať do úvahy príslušné ustanovenia zákona o obrane štátu, ktoré sú uvedené najmä v hl. III. cit. zákona poľahke v prevádzkach nariadeniach, vydaných k tomuto zákonu. Ministerstvo národnej obrany zdôrazňuje, že z hľadiska obrany štátu aj po znárodnení priemyslu vcelku zostáva situácia v priemysle pre úkoly, spadajúce do oboru vojenskej správy, nezmenená. Zákon o obrane štátu zostáva aj naďalej právnym podkladom pre plnenie úkolov vojenskej správy, a práva voj.“

⁴VÚA Praha, f. VKPR 1945, šk. 2, čj. 1007-taj.

⁵Košický vládny program. Praha, Svoboda 1984, s. 11.

⁶Vojenská rada pri predsedníctve vlády bola zriadená 5. apríla 1945 ako poradný orgán vlády. Odporúčania, ktoré vypracovala a schválila, vláda aj prezident takmer vo všetkých prípadoch akceptovali.

⁷Citované podľa LICHNOVSKÝ, M.: O některých otázkách změn v tempu budování Čs. lidové armády, c. d., s. 181.

⁸VÚA Praha, f. VKPR 1945, šk. 2, čj. 1165.

správy z tohto zákona vyplývajúce ministerstvo národnej obrany bude pečlivo vykonávať a povinnosti z tohto zákona vyplývajúce pre osoby tretie včetně štátnych úradov a ustanovizní bude dôsledne sledovať a ich plnenie vyžadovať.“⁹

Prístup MNO k perspektívam vyzbrojovania čs. armády, a tým aj zbrojného priemyslu, súčasne dokumentuje aj nariadenie náčelníka hlavného štábu Vedeckému technickému ústavu v Prahe z 1. 4. 1946, aby v čo najkratšom čase začal riešiť vývoj čs. prototypov pušiek, samopalov, ľahkých a ťažkých guľometov s moderným drážkovým strelivom a mínometov kalibru 82 a 120 mm, pretože „dnešní zásoba zbraní rôzneho pôvodu vystačí na dobu 5 – 10 let. Po této době bude nutno přikročiti k přezbrojení. Je tedy nutno v nejbližších dvou letech vyzkoušeti prototypy a tak dosáhnouti pohotovosti a možnosti seriové výroby.“ K otázke spomenutého drážkového streliva pre ručné zbrane nariadenie ďalej uvádzalo, že tým síce „nedosáhneme jednotnosti s RA, která většinou používá obrubové střelivo, ale dá se předpokládat, že v budoucnu přejde na drážkové. Ráže v zásadě odpovídá.“¹⁰

Na Slovensku mal zbrojný priemysel značne obmedzenú výrobnú základňu, čo bol dôsledok jej teritoriálneho rozmiestnenia v predmníchovskej ČSR.¹¹ Samostatný slovenský štát, ktorý vznikol v marci 1939, „zdedil“ v podstate len dva veľké závody so zbrojnou produkciou. Išlo o Čs. zbrojovku a. s. Brno, závod Považská Bystrica s výrobou pechotnej munície, delostreleckých nábojnic a pušiek¹² a o pobočný závod (od 1. 1. 1941 reprezentáciu) plzenskej Škodovky s názvom Akciová spoločnosť v Dubnici nad Váhom, kde sa vyrábala predovšetkým delostrelecká technika (delá a konóny rôznych druhov) a delostrelecká munícia.¹³ Na strelecké skúšky mala Škodovka prenajatú časť vojenskej strelnice pri obci Hlboká na Záhori. Ďalej

⁹Vojenský historický archív (ďalej VHA) Trnava, f. 02160, šk. 1, čj. 433 dów. hl. št.-HSP-45.

¹⁰VÚA Praha, f. MNO/HŠ-vel. pech. 1946, šk. 94, sig. 89-2/12.

¹¹K rozsiahlejšiemu rozmiestňovaniu tovární so zbrojnou výrobou dochádzalo na Slovensku až v 30. rokoch, a to pod bezprostredným vplyvom ohrozenia ČSR zo strany Nemecka. V koncepcii vojenskej obrany republiky a v súvislosti s predpokladaným smerom hlavného útoku, ktorý mal dosah najmä na české krajiny, sa so slovenským teritóriom počítalo ako s bázou na vybudovanie a dislokáciu strategicky dôležitých podnikov a vojnového priemyslu. Pozri HRONSKÝ, M. – KRIVÁ, A. – ČAPLOVIČ, M.: Vojenské dejiny Slovenska, IV. zväzok (1914 – 1939) Bratislava, MO SR 1996, s. 204 – 206.

¹²Do novovybudovaných objektov v Považskej Bystrici sa v roku 1933 premiestnili Čs. muničné a kovospacujúce závody z Bratislavy. Koncom januára 1935, po fúzii s Čs. zbrojovkou a. s. Brno, sa stali jej odštetným závodom. Hlavný výrobný program Čs. zbrojovky, a. s., Brno, závod Považská Bystrica predstavovala výroba pechotnej munície, delostreleckých nábojnic, pušiek vz. 24 Mauser a lafiet pre guľomety vz. 37. Po vzniku samostatného slovenského štátu i v čase vojny zostal závod v rámci koncernu Čs. zbrojovky. V podstate mu boli ponechané aj dovtedajšie výrobné programy, pričom sa ďalej rozšírila výroba pušiek, respektíve karabín vz. P 18/K 98 nemeckej konštrukcie. Tamže a FRANĚK, O.: Koncern brněnské Zbrojovky v letech 1939/1945, 3. díl. Brno, Blok 1971, s. 61 – 63.

¹³Už v roku 1925 navrhl Škodove závody ministerstvu národnej obrany, aby sa vzhľadom na nevýhodnú polohu Plzně pri eventuálnom nepriateľskom napadnutí uvažovalo o vybudovaní muničnej továrne na Slovensku. Po schválení návrhu bola v roku 1928 ako najvhodnejšia zvolená lokalita v údolí Dubnického potoka (tzv. Údolie). Delovka mala prenajatú časť vojenskej strelnice Hlboká na Záhori. Po 15. marci 1939 sa Škodove závody stali súčasťou zbrojného koncernu Reichswerke Hermann Göring a od 1. 1. 1941 zriadila Škodovka na Slovensku svoju reprezentáciu (podľa nariadenia Slovenského štátu sa mali české podniky pôsobiacie na Slovensku buď premeniť na slovenské spoločnosti, alebo tu museli zriadiť reprezentáciu), a to s hlavným sídlom v Dubnici nad Váhom a vedľajším v Bratislave. Výrobu podľa objednávok bývalého československého MNO nahradili zakázky pre nemeckú armádu. V rámci zvyšovania výroby a evakuácie zbrojných závodov z náletmi ohrozených oblastí Nemecka a Rakúska sa tu uskutočňovala ďalšia výstavba výrobných hál a ubytovní pre robotníkov a zvyšoval sa počet zamestnancov. V závode sa vyrábali 88 mm protiletadlové kanóny vz. 41-Flak 41, 105 mm ľahké poľné húfnice vz. 18/1 F. H., 150 mm hrubé húfnice vz. 18/s F. H., delové hlavne pre starší typ 88 mm protiletadlových kanónov vz. 36/37, 37 mm protitankové kanóny vz. 37 a iné delostrelecké zbrane. Začala sa tu aj výroba trupov a motorov pre námorné torpéda (CT 12 a CT 36) a výroba leteckých motorov Daimler-Benz DB 603 pre lietadlá Me-109 a Me-110, ktorá sa do Dubnice nad Váhom presunula z Wiener Neustadtu. KARLICKÝ, V. a kol.: Svět okřídleného šípů. Koncern Škoda Plzeň 1918 – 1945. Plzeň, Škoda a. s. 1999, s. 445 – 446.

išlo o závody v Starej Turej a v Petržalke (závod firmy Tauš, na začiatku 40. rokov premiestnený na Myjavu), ktorých „zbrojný“ oddelenia vyrábali mechanické súčiastky nábojov pre protiletadlový kanón kalibru 20 mm.¹⁴ V druhej polovici 30. rokov vznikli aj vojenské továrne 5 (od 1. 10. 1940 Vojenský technický a chemický ústav) v Zemianskych Kostofanoch a 4 (od 1. 10. 1940 odbočka Vojenského technického a chemického ústavu) v Žiline s výskumom a pokusnou výrobou bojových chemických látok, čiastočne aj špeciálnych žienjých náloží, ktorých význam z hľadiska objemu produkcie však bol veľmi malý.¹⁵ Od roku 1937 sa uskutočňovala tiež výstavba závodu na výbušniny v Sučanoch, a to ako odlúčeného závodu firmy Explózia a. s. Praha. V čase vojny vo výstavbe pokračoval zbrojársky koncern Hermann Göring.¹⁶ Ako produkt vojnovnej konjunktúry a snáh o výzbrojnú zabezpečenie slovenskej, ale predovšetkým nemeckej armády sa potom začala výroba munície, zbraní a bojovej techniky v ďalších závodoch a firmách, a to buď ako finálnych výrobkov, alebo niektorých komponentov a súčastí pre výroby uvedených zbrojoviek.¹⁷

Pri oslobodzovaní Slovenska bola väčšina závodov so zbrojnou výrobou zničená, respektíve poškodená. Najviac postihnutý bol závod v Dubnici nad Váhom, kde ustupujúce nemecké jednotky zničili podzemnú časť mechanických a laboračných dielní a vážne poškodili jeho povrchové objekty. Prakticky zničená bola aj polovica strojového parku. Celkové škody tu po vojne čs. vojenská správa odhadla na 1,2 miliardy korún.¹⁸ Ďalšie stroje a zariadenia, ktoré do Dubnice sťahovali Nemci zo zbrojných podnikov v náletmi ohrozených oblastiach Rakúska a Nemecka v posledných dvoch rokoch vojny, odviezla ako vojnovú korisť Červená armáda. Napriek obnovovacím prácam, ktoré sa začali už v máji 1945, bol závod pre zbrojnú výrobu čs. armády v tomto čase nevyužitelný.¹⁹ V podstate zničená bola aj Továreň na dopravné prostriedky v Trenčianskych Biskupiciach, kde sa od roku 1943 montovali nemecké bombardovacie lietadlá Junkers JU 87D-5. Vo vojenskej továrni 5 v Zemianskych Kostofanoch vyčísliť MNO vojnové škody (poškodenie budov a zariadení) sumou 264, 8414 miliónov Kčs.²⁰ Objekty a výrobné zariadenia vojenskej továrne 4 v Žiline zostali prakticky prevádzkyschopné okrem zariadenia na výrobu yperitu, ktoré v roku 1939 odviezli do Nemecka.²¹ V Zbrojovke v Považskej Bystrici bola poškodená len časť mechanických dielní na výrobu ručných zbraní, pričom rozsah škôd na strojovom zariadení (išlo o niektoré obrábacie stroje odvezené ustupu-

¹⁴VÚA Praha, f. MNO/GŠ-13. odd. 1950, šk. 40, k čj. 208/50.

¹⁵Blížšie KATREBA, Z.: Vojenská továrne 5 – Vojenský technický a chemický ústav (1939 – 1940) s. 6, 2002, č. 1, s. 29 – 51.

¹⁶VÚA Praha, f. MNO/II. odbor 1945, šk. 120, čj. 721 dův. II/3. odděl. 1945.

¹⁷Išlo napríklad o firmu Bratia Micherovci, závod na vodomery, plynomery a kovový tovar v Starej Turej (20, 37 a 47 mm delostrelecké granáty), Slovenskú strojárňu a zlievaň vo Vyňiach (spolupráca so závodom v Dubnici nad Váhom pri výrobe delostreleckých protipancierových granátov), Ružomerské železiarne, úč. spol. v Rybárpoli (delostrelecké lafety), závod Banskej a hutnej spoločnosti v Podbrezovej (vyliatky tiel delostreleckých granátov kalibru 80, 100 a 150 mm), tzv. Ocelový dom v Pohorelskej Maši (ručné granáty), továreň Sandrik v Dolných Hámroch (ručné granáty), závod firmy C. A. Scholtz v Matejovciach (ručné granáty), firmu Úč. spoločnosť železiarskych a oceľiarskych závodov v Prakovciach (ručné granáty), Akciovú spoločnosť Dynamit Bratislava (zápalnice, priemyselné výbušniny), Harmaneckú papieriň v Harmanci (celulóza pre bezdymný prach), montáž nemeckých bombardovacích lietadiel JU 87D-5 v Továrni na dopravné prostriedky (resp. Slovenskej továrni na dopravné lietadlá) v Trenčianskych Biskupiciach (od roku 1943) a iné. Pozri napr. PIVOVARČI, J.: K vojnovno-ekonomickým predpokladom Slovenského národného povstania. In: Historie a vojenství, 1973, č. 1, s. 158 – 159; ŠUMICHRASŤ, P. – KLABNÍK, V.: Slovenské letectvo 1939 – 1944, zv. 2. Bratislava, Magnet Press Slovakia 2000, s. 60 a iné práce.

¹⁸VHA Trnava, f. VO-4, šk. 46, inv. č. 213, č. 1500078 priem. 1945.

¹⁹Komisia, ktorá koncom septembra a na začiatku októbra 1946 posudzovala možnosti obnovy výroby diel a delostreleckej munície v Dubnici nad Váhom, v podstate odporučila len sprevádzkovanie povrchových objektov „delovky“. Podzemný blok a laboračné priestory mali byť podľa názorov niektorých členov komisie, najmä zástupcu veliteľstva hlavného tyla MNO, novovybudované v inom, z hľadiska zabezpečenia ochrany pred leteckým bombardovaním výhodnejšom priestore. VÚA Praha, f. MNO/VHT 1946, šk. 57, čj. 4612.

²⁰VHA Trnava, f. VO-4, šk. 46, inv. č. 213, č. 150091 Taj. priem. 1945.

²¹VÚA Praha, f. MNO/HŠ – 6. odděl. 1945, šk. 57, čj. 277.

júcou nemeckou armádou) odhadlo vedenie akciovej spoločnosti vo výške 1,9 milióna Kčs a na budovách 15 000 Kčs.²²

Situáciu zbrojných podnikov na Slovensku bezprostredne po skončení vojny dokumentuje aj skutočnosť, že ak v júli 1944 v oboch najväčších zbrojovkách pracovalo spolu 23 389 zamestnancov, tak v júli 1945 to bolo 1 830 zamestnancov, z toho však tzv. produktívne práce vykonávalo len 80 zamestnancov.²³

V druhej polovici augusta 1945 brig.gen. Mikuláš Markus ako vtedajší veliteľ vojenskej oblasti 4 (VO-4), ktorá teritoriálne zahŕňala celé územie Slovenska, nariadil s okamžitou platnosťou obnoviť činnosť vojenských tovární 4 v Žiline a 5 v Zemianskych Kostol'anoch, kde sa predpokladal výskum a výroba niektorých chemických materiálov. Okrem toho nariadil zriadiť Vojenský dozorný úrad (VDÚ) v Čs. zbrojovke, a. s., Považská Bystrica s úlohou zabezpečovať tu vojenský priemerný dozor v čase brannej pohotovosti štátu a dočasne plniť funkciu Zbrojno-technického úradu (ZTÚ), t. j. vykonávať dozor pri výrobe a odovzdávaní materiálu pre vojenskú správu. Odbočka VDÚ v Dubnici nad Váhom mala uskutočňovať súpis škôd zachovaného strojového zariadenia a podieľať sa na organizovaní obnovovacích prác.²⁴ V tom istom mesiaci zadalo MNO zbrojovke v Považskej Bystrici prvú povojnovú objednávku materiálu pre čs. armádu. Išlo o 300-tisíc nábojov do pištole kalibru 6,35 mm, ktoré mali byť dodané ihneď a 500-tisíc nábojov do pištole kalibru 7,65 mm s dodacou lehotou do januára 1946.²⁵

Riaditeľstvo Škodových závodov v Plzni, ktoré v podstate ovládalo aj Zbrojovku s jej závodmi v Brne, Vsetíne a Považskej Bystrici a ktoré malo ambície obnoviť výsadné postavenie tohto koncernu pri vyzbrojovaní čs. armády, však obratom ponúкло hlavnému štábu MNO dodávky aj ďalšieho zbrojného materiálu. V liste z 23. 8. 1945 mu oznámilo, že je pripravené okamžite dodať čs. armáde pomerne veľké množstvo pušiek a guľometov rôznych druhov a typov „za predpokladu, že nám bude povolené vyrábiť a dodati ze závodu v Pov. Bystrici asi 1 500 000 ks nábojů pro nastřelování, jelikož ruské voj. úřady zakázaly v Pov. Bystrici výrobu i expedici jakékoliv munice...“²⁶ Ďalej informovalo hlavný štáb o stave rozpracovanosti a výrobných možnostiach zbrojného materiálu v jednotlivých továrňach.

Podľa tejto informácie bola muničná prevádzka továrne v Považskej Bystrici schopná do konca októbra 1945 dokončiť výrobu a dodať 5 miliónov pechotných nábojov kalibru 7,92 mm s oceľovým jadrom, 3 milióny pištoľových nábojov kalibru 7,92 mm (krátkych) pre nemecký samopal vz. MP-43, 2 milióny pištoľových nábojov kalibru 9 mm a 3 milióny nabíjajúcich pásov vz. 98 oceľ. Od 1. 1. 1946 by potom mohla mesačne dodávať 10 miliónov nábojov pre pušky a guľomety a 3 milióny nábojov pre pištole so železnou nábojnicou, pričom „Miesto železných nábojů můžeme dodati též náboje s mos. nábojnicí, dodá-li zákazník potřebné množství mědi a zinku... Uvedené množství munice začneme dodávati za 4 měsíce od dodání potřebných výkresů, pracovních postupů a výkresů nářadí.“ V možnostiach prevádzky delostreleckých nábojníc malo byť dokončiť výrobu a do konca roka 1945 dodať 155-tisíc celotiahnutých nábojníc kalibru 30 mm a 75-tisíc celotiahnutých nábojníc kalibru 88 mm a od 1. 1. 1946 zabezpečiť mesačnú výrobu 70-tisíc oceľových nábojníc kalibru 30 mm alebo 37 mm a súčasne 12-tisíc oceľových nábojníc kalibru 47 mm, respektíve 80 mm alebo 100 mm. V prípade, ak by išlo o mosadzné nábojnice, tak by sa výroba mohla zvýšiť o 25 percent. Dodávky nábojníc sa mali začať tri až šesť mesiacov po dodaní príslušných podkladov „podle toho, jak bude odlišný vzor od dosud vyráběných ráží“.²⁷

²²VÚA Praha, f. MNO/II. odbor 1945, šk. 120, čj. 1073.

²³BARNOVSKÝ, M.: Strojársky a kovospracujúci priemysel na Slovensku 1945 – 1955. Kandidátska dizertačná práca. Bratislava, HÚ SAV 1968, s. 15.

²⁴VHA Trnava, f. VO-4, šk. 47. Dôverný rozkaz veliteľa VO-4 č. 37 z 24. 8. 1945.

²⁵VHA Trnava, f. VO-4, šk. 58, čj. 510/Taj. 1945.

²⁶VÚA Praha, f. MNO/NHŠ 1946, šk. 22, čj. 126 Taj. 1946.

²⁷Tamže.

V situácii nejasnej perspektívy čs. zbrojného priemyslu a vyzbrojovania armády MNO na túto ponuku nereagovalo. Spolu s analýzou prevádzkových a výrobných možností ďalších závodov so zbrojnou výrobou²⁸ ju však využilo pri príprave rokovania ministra národnej obrany a náčelníka hlavného štábu v Moskve, ktoré sa malo uskutočniť na začiatku septembra 1945.

Cieľom rokovania mali byť otázky dočasnej sovietskej pomoci pri vyzbrojovaní čs. armády, unifikačné niektorých druhov a typov zbraní oboch armád na základe recipročného zavádzania nového materiálu československej a sovietskej proveniencie („co z materiálu československého bude zavedeno do ruskej armády a co z materiálu ruského do armády československé“²⁹), a s tým súvisiace potreby a perspektívy rozvoja čs. zbrojného priemyslu. Pracovný plán rokovania v tomto zmysle uvádzal: „Úlohou delegácie a pozdějších smíšených pracovných komisií bude, aby informovaly ruské vojenské kruhy o našich možnostiach, nejenom okamžitých, nýbrž i vývojových, tak, aby obě armády v budoucnu měly zaveden materiál skutečně dobrý... Je třeba Rusům nabídnout všechny nynější i vývojové možnosti naší techniky a našeho průmyslu pro potřeby ruské branné moci s tím, aby aspoň část této potřeby byla vyráběna u nás. S tím souvisí také otázka surovin, nutných pro tuto výrobu, a které budou moci Rusové k nám dodat... Při tom naše tendence bude, aby veškeren materiál, potřebný pro nás, byl vyráběn u nás.“³⁰

Medzi úlohy delegácie MNO a hlavného štábu však malo patriť aj vytvorenie podmienok na „prežitie“ povojnového útlmu čs. zbrojného priemyslu. Uvedený plán rokovania zdôrazňoval: „Vzhledem k tomu, že zejména na počátku náš zbrojní průmysl nebude plně zaměstnán podle své výrobní kapacity, bude třeba v rámci jednání získat od Rusů objednávky pro mírové civilní potřeby, kterými by se zaměstnanost zbrojních podniků a jiných podniků doplňovala. Z téhož důvodu bude nutno, aby – bude-li k tomu příležitost a ukáže-li se to užitečným – delegace podporovala možnost exportu zbrojního materiálu z našich podniků do jiných států... Možnost exportu znamená nejenom větší zaměstnanost, nýbrž znamená také zapracování a udržování většího počtu specialistů, podporuje značnou měrou vývoj a zkušenosti, nehledíc k efektu finančnímu.“³¹

Výsledky rokovania čs. vojenskej delegácie v Moskve boli zrejme značne rozporné. Ako vyplýva z archívnych materiálov, išlo predpredobne len o súhlas s obmedzenými dodávkami vyrobených alebo rozrobených zbraní a munície v čs. zbrojovkách pre Červenú armádu a o „odobrenie“ vývozu toho istého materiálu do niektorých „prijateľných“ krajín. Svedčí o tom najmä pomerne vysoký počet žiadostí týchto firiem o uvoľnenie exportu ich výrobkov, ktoré MNO evidovalo v nasledujúcich mesiacoch,³² ako aj ponuka zbraní a munície pre tzv. misiu Červenej armády na hlavnom štábe MNO od Čs. zbrojovky v Brne zo 17. 10. 1945. Vychádzala z už spomínaných možností dodávok zbrojného materiálu čs. armáde z továrne v Považskej Bystrici, ktoré rozširovala o prípadné konštrukčné úpravy na jednotnú muníciu podľa požiadaviek Červenej armády.³³ Či a ako bola táto ponuka akceptovaná a realizovaná, však archívne materiály vojenskej proveniencie nevytvádzajú.

Na základe rozhodnutia o preorientovaní zbrojnej výroby na mierovú sa v tomto čase Zbrojovka Považská Bystrica vnútorne reorganizovala a začala zavádzať nové výrobné programy. Doterajšie oddelenie výroby delostreleckých nábojníck sa premenovalo na oddelenie hlboko-

²⁸Například situačné hlásenie o vojenskej továrni 4 v Žiline uvádzalo, že má nepoškodené a prevádzkyschopné zariadenie na výrobu bojových chemických látok centralitu I a centralitu II s výrobnou kapacitou 28 – 30 tisíc kilogramov, respektíve 12 – 14 tisíc kilogramov za mesiac. VÚA Praha, f. MNO/HŠ – 6. odděl. 1945, šk. 57, č. 277.

²⁹VÚA Praha, f. MNO/HŠ – 6. odděl. 1945, šk. 57, č. 113.

³⁰Tamže.

³¹Tamže.

³²Například VÚA Praha, f. MNO/HŠ – 1. odděl. 1945, šk. 22, čj. 1211 a f. MNO/II. odbor 1945, šk. 121, čj. 2641 – II/3. odděl. 1945.

³³VÚA Praha, f. MNO/II. odbor 1945, šk. 121, čj. 2543.

ťažnej výroby zamerané na produkciu mliekarenských kanví, a to s plánovanou ročnou kapacitou 300-tisíc kusov. Jeden z objektov oddelenia však „zakonzervovali“ pre predpokladaný nábeh výroby nábojníc a granátov kalibru 30 mm používaných v Červenej armáde. V oddelení „puškárne“ sa plánovala výroba tzv. motopédov s ročnou kapacitou cca 10 000 kusov a textilných a drevobrábacích strojov, ktorú mali dopĺňať rôzne krátkodobé výrobné programy, ako napr. výroba sponiek na nohavice, púmp, kolobežiek a pod. Závod zamestnával v polovici septembra 1945 už asi 3 200 robotníkov a 600 úradníkov.³⁴

Krátko po zrušení stavu brannej pohotovosti štátu dňom 31. 12. 1945 upresnilo MNO spôsob mierovej pôsobnosti vojenskej správy v podnikoch so zbrojnou výrobou, aj keď utlmenou. Koncom januára 1946 premenilo VDU v Považskej Bystrici na ZTÚ 4 a v polovici marca t. r. zriadilo samostatný ZTÚ 10 aj v Dubnici nad Váhom. ZTÚ boli priamo podriadené veliteľstvu VO-4 v Bratislave, ale v otázkach vojnového priemyslu ich riadil hlavný štáb a vo veciach technických a technicko-správnych sa riadili pokynmi II. odboru (materiálneho) MNO.

Zriadenie ZTÚ v Dubnici nad Váhom signalizovalo skoré obnovenie výroby v tunajšom závode. Umožňovala to pomerne rýchla rekonštrukcia povrchových hál, ku ktorej prispelo najmä poskytnutie štátnej bezúročnej požičky na prvú etapu prác v sume 35 miliónov Kčs. V lete 1946, po zrušení reprezentácie a začlenení závodu späť do rámca Škodových závodov, bolo schválené jeho nové organizačné usporiadanie do dvoch hlavných úsekov – na mierovú a zbrojnú výrobu. Základný „výrobný program“ zbrojného úseku mali v najbližších rokoch tvoriť predovšetkým opravy a kompletácie nemeckého delostreleckého materiálu.³⁵ Prakticky v rovnakom čase sa však čiastočne obnovovala výroba munície aj v závodoch národného podniku Považské strojárne, ktorý vznikol zlúčením Čs. zbrojovky v Považskej Bystrici a niektorých firiem so strojárskou produkciou v Myjave, Starej Turej a inde.

Uznesením Najvyššej rady obrany štátu z 23. 10. 1946 dostalo MNO súčasne za úlohu spracovať „plán na postupné vybudovanie a vyzbrojenie čs. brannej moci, úkolů pro válečný průmysl z toho vyplývajících a plán finančních nákladů s tím spojených“.³⁶

Prvý variant výzbrojného programu bol koncipovaný na obdobie pripravovaného päťročného národohospodárskeho plánu, t. j. na roky 1946 až 1950. Obsahovo mal program zabezpečiť „pořízení základní výbavy mírové armády na určitém stupni pohotovosti, a to materiálím, který bude postupně zaváděn do výzbroje na základě poznatků vyplynuvších ze zkoušení nejmodernějších bojových prostředků osvědčivších se na konci války 1939 – 1945. Při zavádění zbraní do výzbroje bude přihlíženo zvláště k tomu, aby bylo možno u nich upotřebiti munici velmocenského spojení.“³⁷ V úvodná časť zdôrazňovala, že spracovateľ, t. j. hlavný štáb MNO, si je sice vedomý ťažkej finančnej a hospodárskej situácie štátu: „Nícméně však bude nanejvýše nutné, aby jeho branná moc byla v nejbližší době ve stavu pohotovosti.“³⁸

Program predpokladal, že na výzbrojnú zabezpečenie armády v uvedenom období bude potrebné vynaložiť spolu 55,34 miliardy Kčs „kromě každoročních částek určených pro armádu z řádného rozpočtu“. Z tejto sumy malo byť vyše 55 % určených na zbrane a bojovú techniku a zvyšok na muníciu všetkých druhov. Ak v roku 1946 nemali tieto náklady prevýšiť dve miliardy korún, tak pre rok 1947 sa počítalo so sumou päť miliárd, v roku 1948 dvanásť miliárd, v roku 1949 sedemnášť miliárd a v roku 1950 deväťnášť miliárd korún.³⁹

Uvedený variant výzbrojného programu bol už v rámci pripomienkového konania na MNO zamietnutý ako finančne nereálny. Od jari 1947 preto 6. oddelenie (materiálne) hlavného štá-

³⁴VÚA Praha, f. MNO/HŠ – 6. odděl. 1945, šk. 57, č. 246.

³⁵VÚA Praha, f. MNO/nám. min. mat. 1952, čj. 0015409/52.

³⁶Citované podľa KRATOCHVÍL, V.: Realizace Košického vládního programu v organizaci Československé lidové armády v letech 1945 – 1948. VÚA Praha – nezaradené, s. 67.

³⁷VÚA Praha, f. MNO/HŠ – 4. odd. 1946, šk. 51, sig. 89-1/7-19.

³⁸Tamže.

³⁹Tamže.

bu MNO pripravovalo nový návrh výzbrojného programu, ktorý otázky vyzbrojenia armády riešil v dlhšej časovej perspektíve. Okrem toho zohľadňoval aj niektoré ich nové faktory vyplývajúce zo zmien v koncepcii výstavby tejto zložky a prístupoch k jej materiálo-technickému zabezpečeniu. Išlo predovšetkým o reálnejší pohľad na výstavbu tzv. veľkej armády, prechod od bezplatných dodávok vojenského materiálu zo ZSSR k jeho nákupu na úver a ďalej o praktické skončenie nákupu z vojnových prebytkov armád západných spojencov.

Nový návrh výzbrojného programu mal dve relatívne samostatné časti, ktoré sa označovali ako „veľký“ a „malý“ zbrojný program.

Podľa „veľkého“ výzbrojného programu mala byť čs. armáda v časovom horizonte 15 – 20 rokov celkom vyzbrojená a vyzbrojená bojaschopným vojnovým materiálom. Novovyrobeným materiálom zodpovedajúcim najnovším požiadavkám vtedajšieho vojenstva sa mali najskôr vyzbrojovať jednotky prvého sledu. Ostatné jednotky sa mali vyzbrojovať hlavne upraveným materiálom z druhej svetovej vojny, a to najmä po nemeckej armáde a sčasti tiež novovyrobeným čs. materiálom. Predpokladalo sa aj vytvorenie zásob streliva a iného materiálu asi na 2 – 3 mesiace bojovej činnosti. Celkové finančné náklady na naplnenie týchto zámerov boli vykalkulované na 135 miliárd Kčs, pričom program „byl prízpůsoben na finanční únosnost našeho státu a zahraniční situaci“⁴⁰, a to tak, že sa členil na malý výzbrojný program a zvyšok veľkého programu, ktorý mal byť dokončený podľa finančných možností štátu.

„Malý“ výzbrojný program vychádzal zo snahy prekonať čo najrýchlejšie existujúci kritický stav výzbroja a výstroja a formuloval úlohy v oblasti vyzbrojovania a materiálo-technického zabezpečenia armády na obdobie desiatich rokov, t. j. 1948 až 1958. Počítal s tým, že pre prípad vojny budú jednotky prvého sledu prednostne vyzbrojené tak novovyrobeným materiálom, ako aj starším, predovšetkým trofejným nemeckým materiálom. Jednotky druhého sledu a mobilizované jednotky mali byť výzbrojným materiálom vybavené len čiastočne, a to výlučne opotrebovaným materiálom z druhej svetovej vojny. Predpokladalo sa, že budú vytvorené iba najnevyhnutnejšie zásoby munície, pohonných látok a potravín. Program bol rozdelený na dve etapy. V rámci prvej etapy v roku 1948 sa plánovalo predovšetkým dokonalé využitie a účelné rozdelenie všetkého materiálu, ktorým armáda disponovala a dokončenie rozpracovanej výzbroje a výstroja v závodoch ešte z konca vojny. Pozornosť sa mala venovať tiež rozvoju vojenských výskumov, a to s dôrazom na zvýšenie účinnosti streliva protitankového delostrelectva a na vyriešenie konštrukcie raketových zbraní malého a stredného kalibru pre potreby pechoty. Ďalej sa mala podstatne doplniť výzbroj delostrelectva, protiletadlového delostrelectva a bitevného a stíhacieho letectva. Pre druhú etapu, t. j. v rokoch 1949 – 1958, sa počítalo s plným vyzbrojením delostrelectva, materiálovým doplnením bombardovacieho letectva a modernizáciou výzbroje peších divízií a tankového vojska. Na finančné krytie „malého“ výzbrojného programu malo byť vyčlenených spolu 56,842 miliardy Kčs, z toho 1,071 miliardy v roku 1948, 7,771 miliardy v roku 1949, po 5,333 miliardy v rokoch 1950 až 1957 a 5,336 miliardy v roku 1958.⁴¹

V súvislosti so spracúvaním výzbrojného programu čs. armády MNO upresňovalo aj situáciu a výrobné kapacity strojárskych podnikov so zbrojnou produkciou a zvažovalo možnosti jej rozšírenia, a to tak oživením utlmených prevádzok, ako aj novou výstavbou. Dokumentuje to okrem iného list MNO ministerstvu vnútra z 13. 8. 1947 so žiadosťou o poskytnutie informácií o priestoroch vhodných na výrobu zbraní v podzemí a tiež nasledujúci prípis MNO všetkým štátnym orgánom o utajovaní informácií o stavebných prácach v Dubnici nad Váhom, prípadne aj v Považskej Bystrici, „v zájmu obrany státu“.⁴² V tomto čase MNO rozhodlo aj o ďalšom využití vojenskej továrne 5 v Zemianskych Kostolčanoch, pre ktorú sa od 1. 10. 1946

⁴⁰VÚA Praha, f. MNO/HŠ – 6. odd. 1948, šk. 83, čj. 1153 taj. hl. št. 6. odd. 1948.

⁴¹Tamže.

⁴²SNA Bratislava, f. PV – všeobecný odbor, šk. 352, III/4, č. 6138/48.

používal aj názov zbrojný sklad 33 a vojenskej továrne 4 v Žiline. Podľa záverov z porady zástupcov jednotlivých zložiek tohto rezortu v dňoch 13. – 14. 1. 1947 mala byť VT-5 ako „samosiatnaté výskumné a výrobné zariadenie“ zrušená a v jej objektoch sa predpokladalo zriadiť: a) odbočku Vedeckého technického ústavu v Prahe so skúšobňou leteckých a automobilových pohonných hmôt, b) výrobu bojových chemických látok v pôsobnosti hlavného štábu zvláštnych bojových prostriedkov (dobový názov chemického vojska), c) opravovňu vozidiel v pôsobnosti veliteľstva automobilového vojska a d) podzemné sklady leteckých pohonných hmôt.⁴³ Po čiastočnom upresnení tohto zámeru z hľadiska využitia aj vojenskej továrne 4 bolo zariadenie v Zemianskych Kostol'anoch dňom 1. 10. 1947 premenované na zbrojnicu 21 a v Žiline vznikla vojenská skúšobňa 3. Od roku 1949 boli obe zariadenia sústredené v Zemianskych Kostol'anoch, kde sa na jeseň 1950 reorganizovali na 21. chemickú zbrojnicu (v novembri 1954 premenovaná na 21. chemickú základňu).

Vznik monopolu komunistickej moci vo februári 1948 a definitívne etablovanie sa ČSR do pozície satelita Sovietskeho zväzu v podmienkach završovania bipolárneho delenia sveta a začínajúceho „horúceho“ obdobia studenej vojny viedli k podstatnej modifikácii niektorých častí výzbrojného programu. Hlavnou zmenou bolo upustenie od plánu na využitie trofejného nemeckého materiálu a jeho nahradenie orientáciou na nákup zbraní a bojovej techniky zo ZSSR. Už 12. 3. 1948 sa na porade hlavného štábu MNO konštatovalo: „Pro celou polní armádu je třeba nákupem ze Svazu sovětských socialistických republik opatřit materiál sovětský, neopřetřebovaný. Výnimku při nákupu možno učinit pouze u takového materiálu, který můžeme u nás vyrábět sami...“⁴⁴ Takéto riešenie podľa velenia armády predpokladalo uskutočniť unifikáciu výzbroje československej a sovietskej armády, a to v nadväznosti na nové zhodnotenie možností čs. zbrojného priemyslu a jeho rozvoja.

O riešenie otázky unifikácie výzbroje čs. armády požiadalo MNO vládu ČSR oficiálne v septembri 1948. V správe o materiálovej situácii armády, ktorú vypracoval hlavný štáb ako podkladový dokument tejto žiadosti, sa potreba jej uskutočnenia zdôvodňovala predovšetkým obmedzenými kapacitami čs. zbrojného priemyslu v čase možného vojnového konfliktu.

Uvádza sa v nej:

- „1) Náš zbrojný průmysl je schopen vyrobit do 10 let potřebný vojenský materiál, aby byl splněn výzbrojní program vojenské správy. Ve válce však kapacita našeho průmyslu ani zdaleka nestačí (bez ohledu na suroviny a pracovní síly) ukojit všechny potřeby bojující armády, a to především pokud jde o dělostřelecké střelivo.
- 2) Je jasné, že ve válce budeme závislí na zásobování municí ze SSSR a je proto bezpodmínečně nutné, aby otázka unifikace výzbroje byla řešena.
- 3) S otázkou unifikace výzbroje je také úzce spjata:
  - a) výstavba našeho průmyslu, důležitého pro válku. Bude třeba rozhodnout, v jakém rozsahu a na jakých výzbrojních předmětech bude náš válečný průmysl pracovat.
  - b) usměrnění výskumnictví. Zabývat se něčím, co je již vyřešeno v SSSR anebo naopak, je ne hospodárné a znamená to též ztrátu času.“⁴⁵

Správa ďalej špecifikovala druhy zbraní novej čs. konštrukcie, ktoré bude čs. zbrojný priemysel schopný v prvej päťročnici vyrábať, pričom zdôrazňovala, že „prototypy jsou u některých druhů výzbroje již hotovy a ve stadiu zkoušek u útvarů, některé těsně před ukončením a u některých nebude dlouho trvat, aby byly podrobeny prvním zkouškám“.⁴⁶ V kontextu s tým rozo-

⁴³VHA Trnava, f. VO-4, šk. 47, inv. č. 226, č. 3501/Taj. 1947.

⁴⁴Citované podľa BARNOVSKÝ, M.: c. d., s. 54 – 55.

⁴⁵VÚA Praha, f. MNO/HŠ – 6. odd., šk. 84, čj. 2200/Taj. hl. št. 6. odd. 1948.

⁴⁶Tamže.

berala a hodnotila výhody a nevýhody ponúkajúcich sa troch možností unifikácie výzbroje čs. armády: 1) unifikáciu s výzbrojou Sovietskej armády, 2) unifikáciu koristným (trofejným) materiálom a 3) unifikáciu kalibrov zbraní čs. konštrukcie so sovietskym strelivom.

Hlavnú výhodu prvej možnosti videla v tom, že: „Ve válce nebude rozhodovat, zda kterákoliv naše vyšší jednotka bude použita ve svazku našich armád, anebo přesunuta na kterékoliv bojiště jiné do svazku armád spojeneckých. Zásobování střelivem bude shodné se sovětským a tudíž zajištěno.“ Jej nevýhody potom zhrnula takto: „U pěších zbraní používá Sovětská armáda střeliva obrubového, které nedovoluje u automatických zbraní tak velkou kadenci jako střelivo drážkové. Nemožnost výroby ve vlastních zbrojních podnicích ani sovětských zbraní, ani sovětské munice, neboť naše podniky by musely postupně svůj vývoj zbraní a střeliva ukončit a přejít na výrobu zbraní a střeliva sovětského za předpokladu, že dostanou výrobní podklady. Tím by byl náš zbrojní průmysl zbaven možnosti soutěžení a vývozu do zahraničí.“ Mezi výhodami unifikácie na základe koristného materiálu okrem iného uvádzala aj skutočnosť: „Naše zbrojní podniky jsou na výrobu zbrojního materiálu původu koristního zařízení a také i prototypové vývojové práce jsou odvozeny od tohoto materiálu.“ Naopak za hlavnú nevýhodu považovala obmedzenú kapacitu výroby delostreleckej munície, ktorá by kryla len desať percent vojnovej potreby. Treťou možnosť unifikácie, t. j. zjednotenie kalibrov zbraní čs. výroby so sovietskym strelivom hodnotila správa ako najideálnejšiu, vyžadujúcu však dostatok času na uskutočnenie.

Správa súčasne upozorňovala, že v prípade akútnej hrozby vojnového konfliktu „nebylo by sporu o tom, že by přicházelo v úvahu pouze obstarání celé scházející výzbroje a výstroje v SSSR i když by tím utrpěl náš zbrojní průmysl snad smrtelnou ránu“⁴⁷

Pri koncipovaní uvedenej správy sa hlavný štáb opieral okrem iného o analýzu situácie a výrobných kapacít (a to tak mierových, ako aj predpokladaných vojnových) čs. zbrojného priemyslu, ako celku i jednotlivých podnikov so zbrojnou výrobou so stavom k 23. 6. 1948. Podľa nej⁴⁸ bola existujúca (a) a možná vojnová (b) kapacita zbrojnej výroby v závodoch na Slovensku nasledujúca:

Považské strojárne, n. p., závod Považská Bystrica

- ostrá pechotná munícia kalibru 7,92 mm s mosadznou nábojnicou a strelou SmE so železným jadrom:
  - a) 250 000 kusov v normálnej jednosmennej a
  - b) 700 000 kusov v trojsmennej dennej prevádzke, pre nedostatok surovín sa však pracuje v jednej predĺženej smene s kapacitou cca 300 000 nábojov,
- ostrá pištoľová munícia kalibru 9 mm Parabelum s mosadznou nábojnicou, strelou 08mE so železným jadrom a železným plášťom:
  - a) 100 000 kusov v normálnej jednosmennej a
  - b) 300 000 v trojsmennej dennej prevádzke, pre nedostatok surovín sa pracuje v jednej predĺženej smene s kapacitou 150 000 nábojov,
- delostrelecké nábojnice malých kalibrov (do 37 mm):
  - a) 50 000 kusov za mesiac,
  - b) 70 000 kusov za mesiac,
- delostrelecké nábojnice stredných kalibrov:
  - a) 30 000 kusov jedného kalibru za mesiac,
  - b) 40 000 kusov jedného kalibru za mesiac,
- nábojnice pre protiletadlovú delostreleckú muníciu stredného kalibru:
  - a) 15 000 kusov jedného kalibru za mesiac,
  - b) 20 000 kusov jedného kalibru za mesiac,

⁴⁷Tamže.

⁴⁸VÚA Praha, f. MNO/GŠ-13. odd. 1950, šk. 40, k čj. 208/50.

- delostrelecké nábojnice veľkých kalibrov:
  - a) 0,
  - b) 500 – 3000 kusov jedného kalibru za mesiac
- okrem toho išlo o výrobu cvičnej munície, všetkých druhov streliva pre civilné účely a rôznych súčiastok pechotnej i delostreleckej munície.

Považské strojárne, n. p., závod Myjava

(z celkového počtu 2 350 zamestnancov pracovalo v zbrojnom oddelení 580)

- delostrelecký zapaľovač AZ 23:
  - a) 5 000 kusov za mesiac,
  - b) 80 000 kusov za mesiac,
- delostrelecký zapaľovač AZ 48 pre strelu kalibru 20 mm:
  - a) 50 000 kusov za mesiac,
  - b) 350 000 kusov za mesiac,
- telo strely kalibru 20 mm:
  - a) 50 000 kusov za mesiac,
  - b) 250 000 kusov za mesiac.

Považské strojárne, n. p., závod Stará Turá

- zbrojná výroba po skončení vojny zastavená, po jej obnove by závod mohol za existujúcich podmienok vyrábať 100 000 kusov nábojníc kalibru 20 mm za mesiac, príprava výroby a oprava strojov by trvala šesť mesiacov,
- bez rozšírenia výrobných priestorov 150 000 kusov nábojníc a po rozšírení 300 000 nábojníc a 150 000 striel a nárazových zapaľovačov za mesiac.

Škodove závody, n. p., závod Dubnica nad Váhom

- plánovaný objem zbrojnej výroby v roku 1948:
  - a) 60 mil. Kčs,
  - b) 900 mil. Kčs,
- v prvej päťročnici je plánované rozšírenie strojového parku a obnovenie laborácie delostreleckej munície, čím sa objem vojnovnej výroby v roku 1953 môže zvýšiť na 1100 mil. Kčs.

Medzi základné úlohy stanovené pre kovovýrobný a strojársky priemysel v rámci prvého päťročného plánu okrem toho aj patrila obnova výroby pechotných zbraní v Považskej Bystrici, pričom doterajšie mierové výrobné programy sa mali presunúť do iných závodov. Ešte do konca roka 1948 sa realizovalo aj spomínané obnovenie výroby delostreleckej munície v laboratórnych dielňach Škodových závodov v Dubnici nad Váhom a výrobný program ich „kanónky“ bol upresnený na generálne opravy a rekonštrukcie hlavni a na sériovú výrobu podvozkov diel tých typov, ktorými čs. armáda disponovala.⁴⁹ MNO súčasne podporilo projekt výstavby hutníckej prevádzky v tomto závode, ktorý hodnotilo ako „mimoriadne významný z hľadiska rozvoje válečnej výroby v Dubnici nad Váhom i v celú ČSR.“⁵⁰

Projekt (išlo o výstavbu zlievarne sivej liatiny), ktorý bol spracovaný a začal sa realizovať v roku 1948, vychádzal na jednej strane z plánov hospodárskej industrializácie Slovenska a súčasne z úvah o postupnom rozširovaní zbrojnej výroby v tejto časti republiky. Tie súviseli so zmenou vojenskostrategického hodnotenia územia Slovenska, ktoré sa v rámci

⁴⁹VÚA Praha, f. MNO/nám. min. mat. 1952, čj. 0015409.

⁵⁰Tamže.

ideovo a mocensky jednolitej a dvojstrannými spojeneckými zmluvami vojenskopoliticky prepojenej sféry sovietskeho mocenského vplyvu v Európe stalo v podstate bezpečným tylovým priestorom čs. armády. Táto „bezpečnosť“, opretá navyše o „životný význam“ priameho komunikačného prepojenia Slovenska so Sovietskym zväzom, sa napokon stala hlavným argumentom rozhodnutia ústredných orgánov KSČ a štátu o presunutí výrobnjej a výskumnej základne zbrojného priemyslu zo západných, v prípade vojnového konfliktu s „imperialistickým“ táborom najviac ohrozených oblastí ČSR na východ. Týkalo sa to najmä tzv. „ťažkej“ časti zbrojného priemyslu, t. j. výroby tankov, delostreleckej techniky a munície.

Podľa tohto zámeru sa Škodove závody v Dubnici nad Váhom mali stať hlavnou výrobnou a opravárenskou bázou delostreleckého materiálu. Už v roku 1949 preto politický sekretariát ÚV KSČ rozhodol o premiestnení vtedajšieho technicko-konštrukčného oddelenia (TKO) „materského“ podniku v Plzni do Dubnice. Rozhodnutie sa realizovalo v druhej polovici roka 1950, keď sa TKO presunulo, a to vrátane jeho zamestnancov do Trenčína ako odlúčené pracovisko Škodových závodov, od 1. januára tohto roka samostatného národného podniku v Dubnici nad Váhom. Do Dubnice sa premiestnila aj prototypová dielňa zo skúšobnej strelnice v Bolevci pri Plzni a dňom 1. 1. 1951 prevzali Škodove závody v Dubnici nad Váhom správu i samotnej strelnice. TKO po premiestnení pokračovalo v riešení pôvodných vývojových úloh, okrem iného tanku TVP (tank všeobecného použitia), ktorý mal byť výhľadovo zaradený do výzbroje armády.⁵¹

V tomto čase už bol upresnený aj spôsob unifikácie výzbroje čs. armády. Na rokovaníach československej vojenskej delegácie a sovietskych vojenských predstaviteľov v Moskve v novembri 1948 a v lete 1949 sa prijal záver, že jej základom budú priame dodávky vojenského materiálu zo ZSSR spolu s „domácou“ výrobou niektorých jeho druhov a typov podľa sovietskych výrobných licencií a technických dokumentácií. Československý zbrojný priemysel mal okrem toho pokračovať vo vývoji a výrobe vlastných druhov zbraní a munície tak, aby boli celkom alebo čiastočne unifikované so sovietskym materiálom.

Prvá dohoda o poskytnutí (nákupe) licencií na výrobu sovietskych druhov zbraní, bojovej techniky a iného vojenského materiálu v Československu bola podpísaná 7. 7. 1949 a už na jeseň v tom roku začal ZSSR dodávať prvé licencie. Na základe tejto a nasledujúcej dohody z 31. 3. 1950 poskytla sovietska vláda ČSR do novembra 1950 vyše dvadsať licencií, z toho štyri na delostrelecký materiál (12,7 mm náboj pre veľkokalibrový guľomet proti lietadlám a ostré nárazové míny kalibru 82 mm, 120 mm a 160 mm), jednu na tankový materiál (stredný tank T-34/85) a dve na letecký materiál.⁵² Poskytovanie ďalších licencií výrazne ovplyvnili závery zasadnutia ÚV KSČ vo februári 1950 o urýchlení výstavby čs. armády podľa sovietskeho vzoru.

Požiadavkami, ktoré vyplývali z týchto záverov, sa 4. mája t. r. zaoberala Najvyššia rada obrany štátu (NROŠ). Okrem iného zdôraznila aj úlohu preskúmať materiálne zabezpečenie vojsk, plány výskumu a zaobstarávania vojenského materiálu a stav mobilizačnej pripravenosti. Na tomto základe sa mali urobiť potrebné opatrenia smerujúce k najmodernejšiemu výzbrojeniu armády, predovšetkým sa však mal uskutočniť radikálny obrat vo výzbrojnej politike z hľadiska unifikácie zbraní, bojovej techniky a munície so Sovietskou armádou. V kontexte s tým NROŠ rozhodla o zastavení príprav výroby niektorých neunifikovaných zbraní, ktorých výroba by proces unifikácie komplikovala. Finančné straty zbrojného priemyslu s tým spojene sa odhadovali na tri miliardy Kčs.⁵³

⁵¹VOPAT, Z. a kol.: Konštrukta Trenčín v dejinách československého a slovenského zbrojného priemyslu. Bratislava, Magnet Press 2000, s. 32 a 38.

⁵²Bližšie BYSTRICKÝ, J.: c. d., s. 136 – 142.

⁵³VÚA Praha, f. MNO/HŠ – 13. odd. 1950, šk. 2, čj. 43/taj. nác. priem. 1950.

Rozhodnutie NROŠ sa priamo dotýkalo aj závodov na Slovensku. V Považskej Bystrici sa napríklad mala začať v roku 1951 seriová výroba 7,5 mm armádnej pušky čs. konštrukcie (čs.). Ďalej sa tu pripravovala výroba nábojov do pušiek a guľometov uvedeného kalibru a nábojov kalibru 9 mm do samopalov a pištolí (čs.), pre ktorú sa upravovali výrobné linky na náboje „zastaraného“ kalibru 7,92 mm. Pred dokončením bola aj výstavba prevádzkových objektov na výrobu nábojníc a zápalkových skrutiek nábojov kalibru 30 mm do protiletadlových a leteckých guľometov (čs.). V Škodových závodoch v Dubnici nad Váhom mali byť zastavené vývojové práce na tanku TVP a na prototypoch samohybných diel, a to kalibru 100 mm a 76 mm (ako protitankový kanón) na podvozku sovietskeho tanku T-34/85 a kalibru 76 mm (ako protitankový kanón) na podvozku nemeckých bojových vozidiel St-1 a Pz-III. Nepredpokladala sa ani plánovaná výroba niektorých druhov delostreleckej munície v rozširovaných laboračných priestoroch.⁵⁴

Zmeny v koncepcii vyzbrojovania čs. armády vychádzali z predstáv československého i sovietskeho generálneho štábu o jej urychlenej výstavbe na maximálne možných počtoch. Súčasne zodpovedali názoru predstaviteľov politického a vojenského vedenia ZSSR, že Československo si má armádu vyzbrojiť z vlastných zdrojov, nedovážať, tak ako doteraz, väčšiu časť materiálu zo Sovietskeho zväzu, ale vyrábať ho v sovietskych licenciách. Na základe návrhu MNO a „upresňujúcich“ pripomienok sovietskych poradcov, ktorí pôsobili na MNO od mája 1950, schválila NROŠ v septembri t. r. súbor požiadaviek na zabezpečenie výroby vojenského materiálu podľa týchto licencií, ako aj list čs. vlády J. V. Stalinovi so žiadosťou o pomoc ZSSR pri unifikácii vojenskej techniky a výzbroje armády. Okrem iného sa v ňom uvádzalo, že čs. vláda žiada o poskytnutie licencií „aby mohla prezbroit armádu unifikovanými zbraňami, vyrobenými v Československu... Do té doby než bude možno zahájiť výrobu u nás a vlastnými výrobky zásobovať armádu bude nutno opatriť najnutnejší vojenský materiál nákupem ze Sovětského svazu.“⁵⁵

Podľa súhrnného prehľadu MNO stúpol novými objednávkami počet licencií zo ZSSR v roku 1950 na sedemdesiat, z čoho bolo dvadsaťdva na výrobu zbraní a munície – sedem licencií na výrobu pechotných zbraní a munície (pušky, samonabíjajúcej pušky, samopalu, ľahkého guľometu, ťažkého guľometu vz. Gorjunov, nábojov do týchto zbraní kalibru 7,62 mm a do 12,7 mm protiletadlového guľometu vz. 38 S), trinásť na výrobu delostreleckého materiálu (37 mm protiletadlového kanóna vz. 39, 85 mm protiletadlového kanóna vz. 44, 57 mm protitankového kanóna vz. 43, 100 mm protitankového kanóna pre samohybné delá, 160 mm mínometu, nábojov a prachov do týchto zbraní, 76 mm kanóna vz. 42 a 122 mm kanóna vz. 31/37, 122 mm húfnice vz. 38 a výstroja a niektorého materiálu pre 85 mm protiletadlový kanón vz. 44, 76 mm kanón vz. 42, 120 mm húfnicu vz. 38 a 152 mm húfnicu vz. 37) a dve licencie na výrobu leteckých zbraní (23 mm leteckého guľometu s krátkou a dlhou hlavňou).⁵⁶ Nákup licencií na výrobu zbraní, bojovej techniky, munície a iného vojenského materiálu pokračoval aj v nasledujúcich rokoch.⁵⁷

Na začiatku roka 1951 dostal proces zavádzania výroby vojenského materiálu podľa sovietskych licencií ďalšie urychľujúce a rozširujúce impulzy. V januári t. r. sa najvyšší predstavitelia komunistických strán východného bloku na porade v Moskve oboznámili so zámerom ZSSR využiť dočasnú vojenskú prevahu nad Západom na rozšírenie „socialistického tábora“ o západnú Európu, a to do troch až štyroch rokov. Konkretizovaním z toho vyplývajúcich „potrebných“ opatrení s dôrazom na národné hospodárstvo ČSR sa zaoberalo zasadnutie ÚV KSČ v dňoch 21. – 24. 2. 1951, ktorého závery sa stali podkladom pre

⁵⁴VÚA Praha, MNO/HHS 1951, šk. 447, sign. 89 – 6/7.

⁵⁵Citované podľa BYSTRICKÝ, J.: c. d., s. 65.

⁵⁶VÚA Praha, f. MNO/nám. min. mat. 1952, sign. 89 – 1/80.

⁵⁷Bližšie BYSTRICKÝ, J.: c. d., s. 151 – 156.

bezprostredne nadvádzajúce rokovanie Predsedníctva ÚV KSČ o otázkach armády a zbrojného priemyslu.

Rokovanie predsedníctva ÚV KSČ prijalo uznesenie o urýchlennom prezbrojení čs. armády a o obnove čs. zbrojného priemyslu ako neoddeliteľnej súčasť priemyselného komplexu ČSR. Ukladalo vybudovať základy zbrojného priemyslu schopného zabezpečiť vybavenie armády modernými unifikovanými zbraňami a v prípade vojny zapojiť do uspokojovania materiálových potrieb tejto zložky i ostatné priemyselné odvetvia. Za bezprostredné úlohy zbrojného priemyslu uznesenie považovalo: 1. vyzbrojiť čs. armádu novým materiálom vyrobeným prevažne podľa sovietskych licencií, 2. organizovaním pomerne rozsiahlej zbrojnej výroby vytvoriť do konca roka 1953 prevádzkovú základňu na jej rýchle prevedenie na vojnový chod a 3) poskytnúť pomoc ostatným ľudovodemokratickým krajinám pri vyzbrojovaní ich armád.⁵⁸

Predsedníctvo ÚV KSČ schválilo aj požiadavky MNO na zbrojnú výrobu, ktorými sa malo zabezpečiť urýchlené prezbrojenie armády unifikovaným materiálom. Na ich základe, po upresnení dodatočnými výpočtami jednotlivých generálnych riaditeľstiev, spracovala skupina branneho hospodárstva (BH) na Štátnom úrade plánovacom (ŠÚP) projekt tzv. Plánu maximálnej zbrojnej výroby v rokoch 1951 – 1953.

Projekt zásadným spôsobom korigoval východiská, ciele a úlohy stanovené „malým výzbrojným programom“, podľa ktorých sa rozbiehala zbrojná výroba od začiatku prvej päťročnice. Už v úvodnej časti zdôrazňoval, že predpokladá „1) maximální využití stávající výrobní kapacity zbrojních závodů a 2) rozšíření této kapacity v těch případech, kdy stávající kapacita zbrojních závodů nestačí krytí schválené požadavky MNO: a) umístěním zbrojní výroby v dalších strojírenských závodech, b) investiční výstavbou.“⁵⁹ Takto organizovaná zbrojná výroba mala zabezpečiť predovšetkým krytie schválených požadaviek MNO a súčasne vývoz materiálu vyrobeného nad potrebu čs. armády. Projekt pritom upozorňoval, že „Maximálně stupňovaná zbrojní výroba neznamená ještě přechod z mírového hospodářství na hospodářství válečné, avšak předpokládá řadu opatření značně ovlivňujících rozvoj mírového hospodářství.“⁶⁰

Splnenie úloh zbrojnej výroby v ťažkom strojárstve, t. j. výroby delostreleckého materiálu, malo byť podľa projektu zabezpečené okrem iného týmito konkrétnymi organizačnými a investičnými opatreniami: 1. urýchleným presunutím civilnej výroby zo Škodových závodov v Dubnici nad Váhom a závodu OMNIA v Kubrej pri Trenčíne do iných podnikov, 2. urýchlenou výstavbou oceliarnie v Dubnici nad Váhom, 3. dodávkou asi 400 obrábacích strojov pre závod v Dubnici a asi 270 pre závod v Kubrej, 4. urýchlenou dodávkou elektrických pecí zo ZSSR pre závod v Dubnici, 5. dovozom strojov na vŕtanie hlavní a na tiahnutie drážok hlavní diel pre závody v Dubnici a Kubrej, 6. „odľahčením“ závodu v Dubnici od opráv diel a inej vojenskej výzbroje ich presunutím do vojenských dielní a iných závodov, 7. urýchleným dokončením výstavby skladov munície v Dubnici, 8. urýchleným prebudovaním závodu MEZ v Krompachoch na výrobu striel a jeho vybavenie potrebným strojovým parkom, 9. vybudovaním novej laboračnej prevádzky v blízkosti Krompách a 10. pomocou sovietskych odborníkov pri nábehu výroby.

Na výrobu jednotlivých druhov delostreleckého materiálu, ktorú mali uvedené závody zo Slovenska zabezpečovať alebo sa na nej podieľať, stanovoval projekt nasledujúce ročné požiadavky (počet vyrobených kusov):

⁵⁸Tamže, s. 145 – 146.

⁵⁹VÚA Praha, f.MNO/nám. min. mat. 1952, sign. 54/1/145.

⁶⁰Tamže.

DRUH VÝROBKU	PODNIK, ZÁVOD	1951	1952	1953
57 mm protitankový kanón vz. 43 S	Škodove závody v Plzni a Dubnici nad Váhom, OMNIA v Kubrej	–	525	600
85 mm tankový kanón vz. 44 pro T 34		200	1000	1000
85 mm protitankový kanón čs.		–	520	550
122 mm húfnica vz. 38 S		–	370	400
122 mm kanón vz. 31/37 S		–	50	64
85 mm protiletadlový kanón vz. 44 S		–	175	200
57 mm protiletadlový kanón čs.		–	50	260
130 mm raketomet čs.		210	200	200
210 mm raketomet čs.		–	82	100
82 mm mínomet čs.		489	500	500
120 mm mínomet čs.		60	60	60
160 mm mínomet vz. 43 S		–	150	200
náboj nárazový a protipancierový do 57 mm protiletadlového kanóna	Trnava – Adamov	–	310 tisíc	160 tisíc
náboj časovací do 57 mm protiletadlového kanóna	Trnava	–	140 tisíc	290 tisíc
náboj nárazový a protipancierový do tankového kanóna a protitankového kanóna kalibru 85 mm	Adamov – Krompachy	203 tisíc	660 tisíc	1 mil.
náboj časovací a protipancierový do 85 mm protiletadlového kanóna	Krompachy	–	250 tisíc	275 tisíc

Výrobu stredných tankov T-34 s 85 mm kanónom vz. 44 mali v ČSR zabezpečovať závody ČKD Sokolovo v Prahe, ČKD Kriváň v Martine, Škodove závody v Plzni a novobudované závody vo Víglašii a v Hriňovej, označované ako závody M II. Závod ČKD Kriváň v Martine, ktorého výstavba sa začala v roku 1947, bol pôvodne určený na výrobu ťažkej techniky, ako napr. bagrov, banských lokomotív, žeriavov, cestných valcov a pod. O jeho novom využití sa rozhodlo v októbri 1950 v rámci porady ministrov zainteresovaných rezortov na ŠÚP a vo februári 1951 bola schválená tzv. dvojprúdová koncepcia výroby tankov na Slovensku, podľa ktorej táto výroba „mala byť rozdelená medzi závody Martin a M II (Hriňová a Víglaš) tak, aby tvorili uzavreté, na sobe nezávislé celky.“⁶¹ Vzhľadom na nevyhnutnú čiastkovú prestavbu závodu, nedostatok kvalifikovaných pracovných síl a potrebných strojov „byla na rok 1951 určená do závodu Martin pouze výroba koreb... Ve výhľadu měl se postupně přibírat podvozek, motor, věž a převodová skříň.“⁶² Projekt plánu maximálnej zbrojnej výroby predpo-

⁶¹VÚA Praha, f. Ministerstvo státní kontroly – vojenský odbor 1952 – 1955, šk. 794, sign. 21/624.

⁶²Tamže.

kladal, že v roku 1951 vyrobí v ČKD Sokolovo a v Martine prvých 175 tankov podľa sovietskej licencie a v ďalšom období budú produkovať 1 000 tankov za rok.

Závody zo Slovenska mali čiastkovým spôsobom participovať aj na výrobe lietadiel. Konkrétne išlo o n. p. Strojárne v Piesku, kde sa mala začať výroba motorov M 03 pre stíhacie lietadlá S-101 (československé označenie sovietskych lietadiel Jak-23).

Odvetviam a závodom presného strojárstva boli určené úlohy v oblasti výroby peších zbraní a ich munície, delostreleckých nábojnic a niektorých druhov ženijnej munície, pričom za hlavný predpoklad splnenia plánovaných výrobných výkonov sa opäť považovala obnova a doplnenie špeciálnych strojov a zariadení, a to predovšetkým dovozom zo ZSSR, Švajčiarska a z Nemecka. Vzťahovalo sa to aj na Považské strojárne v Považskej Bystrici, kde sa mala navyše celkom zrušiť „civilná“ výroba. Podľa projektu maximálnej zbrojnej výroby mali sa v Považských strojárňach vyrábať 7,62 mm samonabíjajúce pušky, ktorých sa v roku 1952 malo vyrobiť 40 000 a v roku 1953 až 120 000. Spolu so Zbrojovkou Vlašim mal závod zabezpečovať aj výrobu pechotnej munície kalibru 7,62 mm, a to skrátenej drážkových nábojov (1951 – 50 miliónov kusov, 1952 – 190 miliónov a 1953 – 330 miliónov), okrajových nábojov (1951 – 30 miliónov, 1952 – 60 miliónov a 1953 – 60 miliónov) a samopalových nábojov (1951 – 150 miliónov, 1952 – 250 miliónov a 1953 – 250 miliónov). Okrem toho mal vyrábať pechotné nášľapné a protitankové míny – 200 000 kusov v roku 1951, 400 000 v roku 1952 a 600 000 v roku 1953. Považské strojárne mali ďalej rozšíriť výrobu delostreleckých nábojnic, a to kalibru 37 mm, ktorých sa malo vyrobiť 30 000 v roku 1951 a po 800 000 v rokoch 1952 a 1953, kalibru 57 až 99 mm – 600 000 v roku 1951, 800 000 v roku 1952 a 1,925 milióna v roku 1953 a kalibru 100 až 152 mm – 48 000 v roku 1951, 100 000 v roku 1952 a 300 000 v roku 1953. Na splnenie uvedených objemov výroby munície a delostreleckých nábojnic sa kalkulovalo s urýchlenným dokončením výstavby nového prevádzkového objektu (haly č. 68), ktorá sa začala v roku 1950.

V oblasti výroby výbušnín a trhavín projekt počítal s výstavbou nových chemických závodov na Slovensku, ktoré by sa od druhej polovice roku 1953 podieľali na výrobe bezdymových a čiernych prachov (4 800 ton), hexogénu (5000 ton) a tritolu (s ročnou kapacitou 4 – 5 tisíc ton). Podčiarkoval pritom, že „investície novej výroby na Slovensku jsou tak veľkého rozsahu, že jejich uskutečnění je možné jen za použití mimořádných opatření i za cenu změn v investičním plánu“.⁶³ Na rok 1952 počítal s investičnými nákladmi vo výške viac ako tri miliardy Kčs.

Projekt plánu maximálnej zbrojnej výroby v rokoch 1951 – 1953 (tzv. zbrojnej trojročnice) po upresnení niektorých výrobcov a smerných čísel produkcie schválila NROŠ začiatkom apríla 1951. V záujme čo najrýchlejšieho začatia výroby vojenského materiálu podľa sovietskych licencií a splnenia stanovených výrobných úloh Predsedníctvo ÚV KSČ súčasne rozhodlo, a to na návrh sovietskych expertov, o centrálnom riadení strojárskych podnikov so zbrojnou výrobou. Úlohou spočiatku poverilo novovytvorené Generálne riaditeľstvo Čs. závodov všeobecnej kovovýroby a od septembra 1951 bolo takmer 90 percent zbrojnej výroby sústredené v novom ministerstve všeobecného strojárstva. Pri predsedníctve vlády okrem toho vznikol osobitný výbor pre zbrojnú výrobu a na ŠÚP a všetkých ministerstvách sa ešte viac posilnila úloha BH skupín. Doterajšie ZTÚ v závodoch so zbrojnou výrobou (v októbri 1950 sa doterajší ZTÚ 4 v Považskej Bystrici prečísloval na ZTÚ 67 a ZTÚ 10 v Dubnici nad Váhom na ZTÚ 38) boli zrušené a nahradené aparátom zástupcov vojenskej správy, ktorí mali rozsiahlu právomoc, kontrolovali zbrojnú výrobu a zasahovali aj do civilnej výroby. Súbežne so zavedením sovietskeho spôsobu organizácie a riadenia zbrojného priemyslu vláda ČSR požiadala sovietske štátne orgány o vyslanie odborníkov „kteří by poskytli technickou pomoc při organizaci výroby na základě poskytnutých licencií“.⁶⁴

⁶³v ÚA Praha, f. MNO/nám. min. mat. 1952, sign. 54/1/145

⁶⁴Citované podľa KAPLAN, K.: Sovětské porady v Československu 1949 – 1956. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, sv. 14, Praha 1993, s. 87.

Už na začiatku druhej polovice roka 1951 sa však ukazovalo, že úlohy stanovené plánom maximálnej zbrojnej výroby nezodpovedajú možnostiam čs. priemyslu a že napriek uvedeným opatreniam nie je ich plnenie zabezpečené ani po organizačnej, investičnej a materiálovej stránke. Správa o československej zbrojnej výrobe, spracovaná na základe poznatkov sovietskych poradcov a prerokovaná v júni 1951 politickým sekretariátom ÚV KSČ a Vojenskou radou ministra národnej obrany, konštatovala veľmi zlý až katastrofálny stav vo väčšine závodov. Za hlavné príčiny pritom považovala nedostatky v organizácii a riadení priemyslu, nedodriavanie pracovnej disciplíny a sabotážnu činnosť.⁶⁵ Ale nebrala do úvahy objektívne súvislosti, ktoré vyplývali z preťaženia čs. hospodárstva, nedostatočného preverenia výrobných schopností a kapacít závodov, zo snahy o rýchly nábeh sériovej výroby jednotlivých druhov materiálu bez zodpovedajúceho investičného zabezpečenia, prípravy strojového parku, výrobnjej dokumentácie a surovínovej základne, ako aj väčšinou bez dokončenia predvýrobných skúšok, z nedostatku kvalifikovaných pracovníkov, nevyhnutného rozširovania kooperačných a subdodávateľských vzťahov atď.

V centre pozornosti stranických a vládnych orgánov v tomto čase bola najmä výroba tankov T-34. Situáciu v jednotlivých závodoch, ktoré na nej participovali, sa zaoberala analytická správa MNO z decembra 1951.

Pomerne veľká časť správy bola venovaná Závodu J. V. Stalina (bývalý ČKD Kriváň) v Martine, kde sa na jar 1951 začali zvráť tankové korby. Za hlavné problémy výroby tu považovala nepravidelné dodávky pancierových odliatkov z Vítkovic a nízku kvalitu zvarov na tankových korbách v dôsledku nedostatku zvaracích aparátov a kontrolných a meracích prístrojov „předepsanými sovětskými licenčními dokumenty“. Do ČKD Sokolovo, ktoré vykonáva finálnu montáž tankov, sa preto dodáva „materiál, který praská a po určité době vykazuje trhliny, jež musí být opět zavařovány“. V súvislosti s perspektívou, že „V roce 1952 má být postupně do závodu Martin soustředována montáž a přenášena tam i výroba dílů z ČKD Sokolovo, tankových motorů ze Škodových závodů v Plzni a opracování a montáž věží ze závodu v Dubnici...“, konštatovala podstatný pokrok vo výstavbe výrobných hál okrem oceliarne, kde výrazné meškanie ohrozuje plnenie plánu. Na záver zdôrazňovala, že závod síce pravdepodobne splní stanovené dodávky na rok 1951, t. j. 75 tankových korieb, ale na začiatku roka 1952 musí „rychle přejít na čtyřnásobnou kapacitu, což je možné jen jestliže se radikálně a okamžitě začnou měnit poměry ve Vítkovických železárnách a jestliže budou závodu v Martině dodány včas potřebné svařovací aparáty...“⁶⁶

Na zlú kvalitu výrobkov správa upozorňovala aj pri hodnotení situácie vo Východoslovenských strojárňach v Prakovciach, v ktorých bola na základe dodatočného rozhodnutia NROŠ z apríla 1951 umiestnená výroba koľajových pásov pre T-34 a niektorých častí tankového kanóna. Vo vzťahu k výrobe pásov konštatovala: „Na závode není roentgenoskop, takže nejsou vůbec zjišťovány vnitřní defekty ve vyrobených člancích. Nejsou také prováděny předepsané zkoušky na trvanlivost článků a zejména zubů... Závod provádí pouze zkoušky na ohyb a zkoušky chemického složení, kdežto ostatní zkoušky neprovádí pro nedostatek potřebného zařízení.“ Za vážne nedostatky považovala ďalej „primitivní“ charakter výroby a jej nízku mechanizáciu, ale predovšetkým malú kapacitu zapríčinenú výkonnosťou existujúcich taviacich pecí. Vzhľadom na predpokladané využitie až šesťdesiatich percent výrobnjej kapacity závodu pre potreby MNO varovala: „Tato výrobní situace závodu vážně ohrožuje dodávkový program tanků v roce 1952, jakož i program generálních a středních oprav.“ Požadovala, aby ministerstvo všeobecného strojárstva „urychleně a radikálně zjednálo nápravu a zajistilo splnění všech požadavků ministerstva národní obrany na rok 1952“.⁶⁷

⁶⁵Tamže, s. 88.

⁶⁶VÚA Praha, f. MNO/nám. min. mat. 1951, šk. 444, sig.. 45-2/24.

⁶⁷Tamže.

V súvislosti s výstavbou tzv. závodu M II vo Vígľaši a v Hriňovej správa MNO poukazovala najmä na problémy s projektovým a materiálovým zabezpečením stavieb niektorých objektov, so stavom cestného a železničného prepojenia závodu s miestnou komunikačnou sieťou, s nedostatkom riadiaceho technického personálu a s materiálovým a sociálnym zabezpečením stavebných robotníkov. Výstavba závodu, ktorý bol určený na výrobu tankových motorov V-2 a prevodoviek, sa mala skončiť v máji 1952.

Do tankového výrobného programu boli na začiatku roka 1951 zaradené aj novovybudované Podpolianske strojárne (PPS) v Detve a Strojáreň Piesok, závod v Hronci. V Detve sa okrem výroby rôznych skupín mala perspektívne uskutočňovať, podobne ako v Martine, finálna montáž tankov T-34 a uvažovalo sa aj o výstavbe zlievarne ocele. Koncom roka 1951 boli tieto plány zmenené a predpokladala sa len kooperácia PPS so závodom v Martine, a to najmä dodávkami prevodoviek, hlavných spojok, smerových spojok, brzdových pásov a častí podvozka. Dočasne boli PPS poverené repasovaním lafet 75 mm kanónov stíhačov tankov ST-1 (trofejní Panzerjäger 38 Hetzer). Závod v Hronci sa začal stavať v roku 1947 ako zlievareň sivej liatiny. Koncom roka 1950 však ministerstvo ťažkého strojárstva rozhodlo o jeho využití pre strojársku výrobu a v marci 1953 schválil ŠÚP návrh MNO, aby závod bol dostavaný ako zlievareň ocele pre tanky.

Opracovávanie hrubých odliatkov veží a výrobu a montáž kanónov tankov T-34 zabezpečovali, ako už bolo spomenuté, Škodove závody v Dubnici nad Váhom, vo februári 1951 premenované na Závody K. J. Vorošilova (ZKJV). Sovietsku výrobnú dokumentáciu k 85 mm tankovému kanónu vz. 44 S dostal závod v auguste 1950 a prvé kanóny začal vyrábať v máji 1951.⁶⁸ Podľa plánu mal v tomto roku vyrobiť 200 kusov, v skutočnosti sa však podarilo vyrobiť len 80 kanónov.⁶⁹ Do konca novembra t. r. dostal z Vítkovic aj 138 tankových veží, z čoho však bolo pre montáž kanónov použiteľných len 120 veží.⁷⁰ Plnenie plánu v ZKJV komplikovala aj zložitá materiálová situácia vo výrobe hlavňovej a inej oceli, respektíve nepochybné jej dodávok zo Závodov V. I. Lenina v Plzni, VŽKG Ostrava, Slatiny Brno a Spojených oceliarní v Kladne.

Okrem výroby tankových kanónov mali ZKJV v Dubnici nad Váhom podľa schváleného plánu „brojnej trojročnice“ v roku 1951 začať s výrobou 82 a 120 mm mínometov a do rámca tohto podniku začlenené Strojárne 9. mája (bývalá OMNIA) v Trenčíne-Kubrej s výrobou 130 mm raketometov, všetko československej konštrukcie. Spolu mali v tomto roku vyrobiť 929 kusov delostreleckej techniky v hodnote 273 miliónov Kčs⁷¹ a súčiastky a výstroj k týmto zbraniam za ďalších 115 miliónov Kčs. ZKJV v Dubnici nad Váhom mali ďalej zabezpečovať opravy a adaptácie diel a výstroja trofejného pôvodu v objeme 66 miliónov Kčs a opravy používaných diel za 23 miliónov Kčs.⁷² Celkový plánovaný finančný objem uvedenej výroby oboch závodov v roku 1951 tak predstavoval sumu 447 miliónov Kčs. Z rôznych dôvodov sa však podarilo vyrobiť a opraviť delostreleckú techniku len za 286,974 miliónov Kčs.⁷³ Okrem iného k tomu prispel aj oneskorený súhlas sovietskych vojenských poradcov na MNO so začatím výroby niektorých zbraní čs. konštrukcie.⁷⁴

Súbežne s uvedenou výrobou sa v Dubnici nad Váhom pripravovala výroba licenčných diel a mínometov, ktorá sa mala začať v roku 1952. Už v januári 1951 prevzalo TKO v Trenčíne sovietskú technickú dokumentáciu a vzorky nasledujúceho delostreleckého materiálu: 57 mm protitankový kanón vz. 43, 85 mm protiletadlový kanón vz. 44, 100 mm kanón vz. 44 pre sa-

⁶⁸VÚA Praha, f. MNO/GŠ-OPMZ 1951, šk. 303, sign. 31/1.

⁶⁹VÚA Praha, f. Ministerstvo štátni kontroly – vojenský odbor 1952 – 1955, šk. 794, sign. 7/3/15/13.

⁷⁰VÚ Praha, f. MNO/nám. min. mat. 1951, šk. 444, sign. 45-2/24.

⁷¹VÚA Praha, f. MNO/GŠ-OPMZ 1951, šk. 303, sign. 31/1.

⁷²VÚA Praha, f. MNO/GŠ-OPMZ 1951, šk. 301, sign. 8/1.

⁷³VÚA Praha, f. MNO/nám. min. mat. 1952, sign. 54-1/7.

⁷⁴VÚA Praha, f. MNO/GŠ-OPMZ 1951, šk. 304, sign. 89/1.

mohybné delá, 122 mm kanón vz. 31/37, 122 mm húfnica vz. 38 a 160 mm mínomet vz. 43.⁷⁵ Na výrobu prototypov a prípravné práce pre nábeh sériovej výroby v ZKJV „dohliadalo“ od leta 1951 deväť sovietskych poradcov (G. F. Vasilijev, V. A. Golub, A. I. Švedov a A. P. Bli-novskij ako konštruktéri a M. A. Badin, B. P. Šumin, P. I. Polusyčev, M. P. Chilčevskij a J. S. Vasin ako technológovia).⁷⁶ Prispeli zrejme aj k čiastočnej úprave plánovaných výrobných programov, pretože krátko po ich príchode rozhodlo MNO o presunutí prípravy licenčnej výroby 85 mm protiletadlového kanóna vz. 44 a výroby 57 mm protiletadlového kanóna čs. konštrukcie, ktorého vývoj dokončovalo TKO Trenčín, do Závodu V. I. Lenina v Plzni.

Podľa súhrnnej správy MNO o zbrojnej výrobe v roku 1951 sa v ZKJV do konca tohto roka ďalej uskutočnila laborácia 1,35 milióna kusov novej delostreleckej munície a revízia 396 tisíc kusov trofejnej delostreleckej munície. Závod vyrobil aj 550-tisíc kusov ženijných náloží rôznych druhov. V júni 1951 sa v Dubnici nad Váhom pravdepodobne začala tiež laborácia niektorých druhov pechotnej munície.⁷⁷

Výroba pechotnej munície sa však sústreďovala predovšetkým v Považských strojárňach, závod K. Gottwalda v Považskej Bystrici a v Zbrojovke Vlašim. Spomenutá správa MNO uvádza, že tieto závody vyrobili v roku 1951 spolu 120,2 milióna kusov munície štyroch nových druhov, 104,2 milióna kusov munície šiestich doteraz vyrábaných druhov a 1,05 milióna kusov výcvikovej munície ôsmich druhov. Považské strojárne okrem toho vyrobili 979 tisíc kusov delostreleckých nábojníc rôzneho kalibru.⁷⁸ Po pozitívnom hodnotení prototypu 7,5 mm samonabíjajúcej pušky československej konštrukcie sovietskymi poradcami a technickom vyriešení jej požadovaného prerobenia na unifikovaný kaliber 7,62 mm sa v Považskej Bystrici od júla 1951 pripravovala sériová výroba tejto zbrane.

Celkové výsledky plnenia plánu maximálnej zbrojnej výroby v roku 1951 v čs. priemysle boli alarmujúce. V oblasti výroby delostreleckého materiálu, ľahkých zbraní a ťažkej a pechotnej munície boli plánované úlohy splnené len na 64,2 percenta, v oblasti leteckej výroby na 56,8 percenta a vo výrobe špeciálnych vozov na 14,7 percenta.⁷⁹ Predpokladané rozšírenie zbrojnej produkcie v roku 1952 o 300 percent sa za tejto situácie ukazovalo nereálne. Začiatkom decembra 1951 preto Štátny úrad plánovací predložil MNO a ďalším zainteresovaným rezortom návrh na zníženie úloh zbrojnej výroby. Narazil však na kategoricky odmietavý postoj sovietskych poradcov a MNO, s ktorým sa stotožnilo aj vedenie KSČ. Hlavné dôvody neplnenia plánu sa opäť hľadali predovšetkým v zlom organizovaní a riadení priemyslu. Niektoré hodnotiace materiály zainteresovaných rezortov však už prinášali objektivnejší pohľad na problémy zbrojného priemyslu.

V návrhu opatrení na zabezpečenie úloh zbrojnej výroby s dôrazom na výrobu diel, delostreleckej munície a výzbroje bojových lietadiel, ktorý pripravilo MNO pre politický sekretariát ÚV KSČ a vládu ČSR (zaoberala sa ním 27. 12. 1951), sa v tejto súvislosti konštatovalo, že „průmysl neplní úkoly spojené s vybavením naší lidové demokratické armády potřebnou výzbrojí. Stav výroby, příprava nových výrob, technická úroveň, organizační a kádrové zajištění zbrojní výroby neodpovídá úkolům daným směrnými čísly vlády a požadavky MNO. Technologie výroby, zvláště ve výrobě speciálních materiálů dle sovětských licencí dosud není plně zvládnuta. Závazné technologické postupy nejsou dodržovány a většinou nebyly dosud ani stanovovány. Technická kontrola na pracovištích není dostatečná. Materiálové zabezpečení, zvláště ve výrobě hlavňové ocele, je naprosto nedostatečné...Výstavba a obnova závodů nepostupuje dle schváleného investičního plánu.“⁸⁰

⁷⁵VÚA Praha, f. MNO/GŠ-OPMZ 1951, šk. 301, sign. 8/1.

⁷⁶KAPLAN, K.: Sovětští poradci v Československu 1949 – 1956, c. d., s. 110.

⁷⁷VÚA Praha, f. MNO/GŠ-OPMZ 1951, šk. 301, sign. 8/1.

⁷⁸Tamže.

⁷⁹VÚA Praha, f. MNO/nám. min. mat. 1952, sign. 54-1/7.

⁸⁰VÚA Praha, f. MNO/nám. min. mat. 1952, sign. 54-1/146.

Podľa tohto návrhu mal politický sekretariát ÚV KSČ vláde odporučiť schválenie plánu výroby jednotlivých druhov delostreleckého materiálu a leteckej výzbroje na roky 1952 a 1953 v objeme, ktorý sa len minimálne odlišoval od požadaviek plánu maximálnej zbrojnej výroby.⁸¹ Splnenie plánovaných úloh mali zabezpečiť „rozhodné“ opatrenia v štyroch hlavných oblastiach: 1. v stavebnej obnove a výstavbe závodov, 2. v ovládnutí technológií výroby a sprísnení technologickej disciplíny, 3. v príprave výroby a 4. v jej personálnom zabezpečení.

V prvej oblasti materiál predovšetkým upozorňoval, že „výstavba závodů zbroj. výroby nebyla prováděna důsledně se zaměřením na zbrojní výrobu“, a to najmä v ZKJV v Dubnici nad Váhom. Konkrétne išlo o skutočnosť, že v závode, „který byl a je uvažován jako hlavní závod pro výrobu děl. materiálu a který pro svoji výrobu nepotřebuje téměř šedou litinu, byla stavěna slévárna šedé litiny, zatímco speciální ocelárna, hutní provozy, kalírna a hrubovna na hlavně budovány nebyly“.⁸² Preto odporučal uložiť ministerstvu stavebného priemyslu, aby v ZKJV prednostne zabezpečil výstavbu oceliarne (najneskôr do konca roka 1952), prístavby oceliarne (najneskôr do októbra 1953) a prvých dvoch tunelov pre strelecké skúšky (najneskôr do konca roka 1952).⁸³ Ďalej išlo o rekonštruovanú a rozširovanú továreň Vihorlat Snina, s ktorou sa na základe rozhodnutia vlády perspektívne počítalo ako s novou hlavnou továrňou na výrobu delostreleckej munície a leteckých bômb. Do konca roka 1953 sa tu mala postaviť lisovňa tiel granátov a do konca roka 1954 skončiť výstavba celej továrne vrátane laboračných priestorov.⁸⁴ V Považských strojárňach, závod K. Gottwalda v Považskej Bystrici potom malo ministerstvo stavebného priemyslu zabezpečiť urýchlenú výstavbu strelnice pre skúšky a nastreľovanie 37 mm leteckého kanóna N-37, o ktorého výrobe v tejto továrni sa dodatočne rozhodlo po poskytnutí licencie na stíhacie lietadlo MiG-15 a ďalej skrátenie termínu výstavby nových objektov pre mechanické dielne do marca 1952.⁸⁵

⁸¹Pozri VÚA Praha, f. MNO/GŠ-OPMZ 1951, šk. 303, sign. 31/1 a f. MNO/HHS 1951, šk. 447, sign. 89-9/22 a sign. 29-1/63.

⁸²VÚA Praha, f. MNO/nám. min. mat. 1952, sign. 54-1/146.

⁸³Plán investičnej výstavby ZKJV v Dubnici nad Váhom zahŕňal „dokompletovanie“ hutníckych prevádzok (najmä stavbu oceliarne), výstavbu delostreleckej skúšobne a dostavbu mechanickej časti závodu v energetike, pomocných prevádzkach a sociálno-administratívnej oblasti. Tým sa malo zabezpečiť dosiahnutie výrobných kapacít v mechanickej výrobe 5 200 diel za rok (prepočítané na 85 mm protitankové kanóny) a hutnickej výroby (výkovky, výlisky a odlitky) pre 7 000 diel za rok. Plánované investičné náklady na výstavbu hutníckych prevádzok a dostavbu mechanickej časti závodu činili 804,246 milióna Kčs a na delostreleckú skúšobňu 96,85 milióna Kčs. Pôvodný termín dokončenia výstavby bol stanovený na prvý štvrtrok 1955. VÚA Praha, f. MNO/GŠ-SMP 1953, sign. 32/2/2.

⁸⁴Závod Vihorlat Snina bol pôvodne budovaný na výrobu stavebných a keramických strojov. V júli 1951 sa rozhodlo o jeho zameraní na výrobu banských zariadení. Na porade generálneho riaditeľstva Čs. závodov všeobecnej kovov výroby 20. augusta 1951 bolo prijaté uznesenie, že do závodu bude presunutá časť výroby tankových korieb. Uznesenie bolo zrušené rozhodnutím ministerstva všeobecného strojárstva z 18. októbra a závermi porady oddelenia branného hospodárstva ŠÚP zo 14. novembra 1951. Rekonštrukcia a výstavba závodu Vihorlat Snina mala napokon zabezpečiť mechanickú výrobu 6,049 milióna kusov delostreleckých granátov a nábojnic kalibru 85 – 152 mm (bez mechanickej výroby zapalovačov) a 102-tisíc kusov leteckých bômb 100 – 250 kg pri dvadsaťhodinovej dennej prevádzke. Okrem toho tu bola projektovaná výstavba laboračného závodu, ktorý „mä svoji kapacitou navázat na mechanicke výrobu závodu Vihorlat Snina a odstranit dosavadní disproporce mezi mechanicke výrobu a laboraci dělóstřelecké munice“. Projekt plánoval výrobnú kapacitu laboračného závodu na 4,5 milióna kusov delostreleckej munície kalibru 85 – 152 mm a 175-tisíc kusov leteckých bômb 100 – 250 kg. Na výstavbu závodu Vihorlat Snina boli schválené investičné náklady vo výške 329,5 milióna Kčs a náklady na výstavbu laboračného závodu sa odhadovali na 240 miliónov Kčs. Výstavba oboch závodov mala byť podľa pôvodných predpokladov skončená vo štvrtom kvartáli 1954. VÚA Praha, f. MNO/GŠ-SMP 1953, sign. 32/2/2 a f. Ministerstvo štátni kontroly – vojenský odbor 1952 – 1955, šk. 794, sign. 74/3/50.

⁸⁵Výstavba nového objektu pre mechanické dielne (objekt 68) bola projektovaná na ročnú kapacitu výroby 2,9 milióna kusov delostreleckých nábojnic veľkého a stredného kalibru (57 – 122 mm), a to pri dvojsmennej prevádzke. Projekt, ktorý počítal s investičnými nákladmi vo výške 65 miliónov Kčs, sa mal realizovať do októbra 1952. VÚA Praha, f. MNO/GŠ-SMP 1953, sign. 32/2/2 a f. Ministerstvo štátni kontroly – vojenský odbor 1952 – 1955, šk. 794, sign. 74/3/50.

Materiál ďalej konštatoval, že nebude dodržaný plán výroby 85 mm tankových kanónov, a to najmä „pro zmetky zaviněné nedodržováním technologických předpisů dle licence v závodech Východoslovenské strojárne Prakovce a nedbalou technickou kontrolou v ZKJV Dubnica“.⁸⁶ V tejto súvislosti okrem iného odporúčal uložiť ministerstvu všeobecného strojárstva, aby sa v Dubnici začala výroba hlavni odstredivým liatím a ministerstvu zahraničného obchodu, aby pre túto výrobu najneskôr do apríla 1952 zabezpečilo z dovozu elektrickú oblúkovú taviacu pec.

Na zabezpečenie „riadnej“ prípravy výroby zbraní v roku 1952 malo ministerstvo všeobecného strojárstva predovšetkým „dohliadnúť“ na lepšie využitie kapacity náradovni v továrňach, a to zavedením dvojsmennej a v „úzkych profiloch“ aj trojsmennej prevádzky, ich rozširovaním a vybudovaním novej náradovne v ZKJV v Bánovciach, ktoré mali po zrušení civilnej výroby prevziať z Dubnice nad Váhom výrobný program mínometov.

Ku „kvalitnému“ zabezpečeniu prípravy výroby smerovali aj odporúčania na riešenie otázky nedostatku kvalifikovaných pracovníkov v niektorých závodoch, najmä na Slovensku. Okrem iného išlo o „zapožičanie“ tridsiatich konštruktérov – prípravkárov zo Zbrojovky Brno do Považskej Bystrice na prípravu výroby už spomenutého 37 mm protitankového kanóna a štyridsiatipiatich konštruktérov – prípravkárov zo Škodových závodov v Plzni do Dubnice na prípravu výroby diel, a to od začiatku roka 1952 a na najmenej tri mesiace. V prvej polovici roka 1952 potom malo prísť do Považskej Bystrice z Brna ďalších šesťdesiat a do Dubnice z Plzne až 270 pracovníkov na polročnú, respektíve ročnú „výpomoc“. Súčasne sa mal organizovať nábor zbrojných technikov, ktorí by po absolvovaní šesťmesačných alebo dvojročných kurzov vo Vojenskej technickej akadémii v Brne boli zaraďovaní do funkcií technických úradníkov. Zvýšená pozornosť sa potom mala venovať príprave učňovského dorastu, a to predovšetkým z kvantitatívneho a profesijného hľadiska. K získaniu potrebných kvalifikovaných pracovníkov mali prispievať aj „výhodné“ sociálne podmienky zamestnancov závodov, najmä riešenie ich bytovej situácie. Uvedený materiál odporúčal uskutočniť výstavbu pomerne veľkého počtu bytov a slobodární v Dubnici nad Váhom, Bánovciach, Kubrej a Považskej Bystrici.

Napriek evidentným nedostatkom a neplneniu plánu zbrojnej výroby prakticky vo všetkých jej ukazovateľoch rozhodol politický sekretariát ÚV KSČ o podstatnom zvýšení objemu zbrojnej produkcie v roku 1952. V porovnaní s rokom 1951 sa namiesto pôvodne plánovaného zvýšenia o 300 percent mal zvýšiť až o 585 percent.⁸⁷ Vedenie KSČ súčasne predložilo vláde na schválenie komplex opatrení, ktoré v nadväznosti na odporúčania MNO mali zabezpečiť požadovanú výrobnú kapacitu a plnenie plánu v jednotlivých závodoch. Okrem toho schválilo začiatok výstavby nového závodu na výrobu výbušnín Chemko Strážske, ktorého prevádzka sa mala začať od 1. 1. 1955 s ročnou výrobnou kapacitou 3 000 ton hexogénu. Uvažovalo sa aj o výstavbe ďalších závodov na výrobu výbušnín, a to v Trstenej a v Slovenskom Novom Meste.⁸⁸

Podstatnú zmenu v plánovaní úloh zbrojnej výroby predstavovalo zaradenie schválených požiadaviek MNO do národohospodárskeho plánu na rok 1952. V doterajšej praxi boli tieto požiadavky „zařazovány do výroby bez plánu, a to pouze objednávkami, což mělo za následek, že požadavky zbrojních dodávek nár. podniky zařazovaly jako vedlejší výrobu (v nadplánu)“.⁸⁹ Z hľadiska zbrojnej výroby na Slovensku potom malo veľký význam rozhodnutie ministerstva všeobecného strojárstva z apríla 1952 o zmene tzv. dvojprúdovej výroby tankov T-34 na jednoprúdovú. Prispela k tomu predovšetkým previerka účelnosti výstavby v závodoch v Marti-

⁸⁶VÚA Praha, f. MNO/nám. min. mat. 1952, sign. 54-1/146.

⁸⁷VÚA Praha, f. MNO/VD 1954, šk. 111, sign. 54/1.

⁸⁸VÚA Praha, f. MNO/sekr. min. 1953, šk. 14, sign. 82/1-1.

⁸⁹VÚA Praha, f. Ministerstvo státní kontroly – vojenský odbor 1952 1955, šk. 794, sign. 7/3/15/13.

ne, Vígľaši a Hriňovej v kontexte s existujúcou a pripravovanou organizáciou výroby, ktorá sa uskutočnila „za pomoci sovietskych odborníkov“ na prelome rokov 1951 a 1952. Dospela k záveru, že „s ohľadom na rozložení prací pro výrobu tanků T-34/85 podle sovietské dokumentace a s ohľadem na nutný počet, který je třeba vyrobit v republice, vystáčí pro tyto účely jeden závod, a to Martin“.⁹⁰ So sústredením tankovej výroby do ZVJS v Martine boli spojené nevyhnutné zmeny vo výstavbe závodu, ktoré podstatne zvyšovali plánované finančné náklady.⁹¹ Budované prevádzky vo Vígľaši a v Hriňovej určilo ministerstvo všeobecného strojárstva pre civilnú výrobu. Prehodnocovať sa však začalo aj výrobné určenie závodu v Hronci, a to najmä v súvislosti s potrebou demontáže elektrických odlievacích veží postavených v roku 1951, ktoré odborníci zo ZSSR považovali za nevyhovujúce na odlievanie ocele pre tanky.⁹²

Situáciou v zbrojnom priemysle sa od začiatku roka 1952 zaoberali pravidelné porady zástupcov ŠÚP a príslušných ministerstiev so sovietskymi poradcami, takmer všetky rokovania Vojenskej rady ministra národnej obrany a mesačné správy o plnení plánu prerokúval aj politický sekretariát ÚV KSČ. Napriek tomu a rôznym „operatívnym“ opatreniam (politický sekretariát ÚV KSČ prijal vo vzťahu k zbrojnej výrobe v roku 1952 deväť samostatných uznesení a vláda ČSR sa touto problematikou len do marca t. r. zaoberala trikrát), ako aj vytvoreniu osobitného vládneho výboru na kontrolu plnenia a zabezpečovania plánu zbrojnej výroby (tzv. výbor č. 2) sa plán zbrojnej výroby v tomto roku podarilo splniť len na 53,3 percenta,⁹³ z toho vo výrobe delostreleckých zbraní na 34 percent a pechotných zbraní na 56,4 percenta.⁹⁴ Značný podiel na tom mali aj závody na Slovensku.

Podľa neúplných údajov napríklad Závod K. Gottwalda v Považskej Bystrici splnil plán výroby 7,62 mm samonabíjajúcich pušiek asi na 20 percent (namiesto plánovaných 40 000 ich vyrobil necelých osem tisíc) a plán výroby 37 mm leteckých kanónov N-37 na 27,7 percenta (plánovaných 180 a skutočne vyrobených 50 kusov).⁹⁵ Podobná situácia bola aj v Závode J. V. Stalina v Martine, ktorý mal v roku 1952 podľa plánu vyrobiť 915 tankových korieb a 90 tankových veží, 300 tankových motorov V-2 a uskutočniť finálnu montáž 500 tankov. Okrem toho mal začať licenčnú výrobu korieb pre samohybné delá SU-100 v nábehovom počte 145 kusov. K 1. septembru 1952 však vyrobil len 140 tankových korieb a skompletoval 15 tankov.⁹⁶ Závodu K. J. Vorošilova v Dubnici nad Váhom plán „predpisoval“ vyrobiť 140 kusov 122 mm húfnic vz. 38 S, 225 kusov 57 mm protitankových kanónov vz. 43 S, 220 kusov 85 mm protitankových kanónov čs., 1 118 kusov 85 mm tankových kanónov vz. 44 S a 120 kusov 100 mm tankových kanónov pre samohybné delá. K 15. 11. 1952 však závod vykazoval produkciu len 474 kusov 85 mm tankových kanónov vz. 44 S. Pobočný závod v Trenčíne-Kubrej k tomu istému dátumu okrem iného nevyrobil žiadnu z plánovaných montážnych skupín pre 122 mm húfnicu vz. 38 S a 57 mm protitankový kanón vz. 43 S a plánovanú výrobu 1 118 kusov troch montážnych skupín pre 85 mm protitankový kanón vz. 52 a 85 mm tankový kanón vz. 44 S splnil v priemere na 46,8 percenta.⁹⁷

V roku 1953 boli plánované úlohy zbrojnej výroby niekoľkokrát upravované. Prvotný plán, ktorý kalkuloval s tzv. vládnu rezervou, schválila vláda ČSR 11. 12. 1952. Už 4. 3. 1953, ale politický sekretariát ÚV KSČ rozhodol o likvidácii tejto rezervy a svojimi uzneseniami

⁹⁰VÚA Praha, f., Ministerstvo státní kontroly – vojenský odbor 1952 – 1955, šk. 794, sign. 74/3/50.

⁹¹Podľa pôvodného plánu boli na výstavbu závodu ČKD Kriváň plánované investičné prostriedky vo výške 2,262 miliardy Kčs. V súvislosti s rozhodnutím o výrobe tankov v tomto závode v rámci koncepcie tzv. dvojprúdovej výroby sa tieto prostriedky zvýšili na 2,978 miliardy Kčs a projekt prestavby a výstavby objektov na tzv. jednopruďovú výrobu tankov kalkuloval až so sumou 3,323 miliardy Kčs. Tamže.

⁹²Tamže.

⁹³KAPLAN, K.: Sověští poradci v Československu 1949 – 1956, c. d., s. 86.

⁹⁴VÚA Praha, f. MNO/VD 1954, šk. 111, sign. 54/1.

⁹⁵VÚA Praha, f. MNO/nám. min. mat. 1952, sign. 89-1/157.

⁹⁶VÚA Praha, f. Ministerstvo státní kontroly – vojenský odbor 1952 – 1955, šk. 794, sign. 74/3/50.

⁹⁷VÚA Praha, f. Ministerstvo státní kontroly – vojenský odbor 1952 – 1955, šk. 794, sign. 7/3/15/13.

z 19. mája a 5. augusta podstatne znížil väčšinu plánovaných ukazateľov. Posledná úprava sa uskutočnila na základe vyhodnotenia plnenia úloh zbrojnej výroby na rokovaní tohto orgánu 30. 11. 1953. V konečnej podobe plánu sa celkový objem produkcie zbrojného priemyslu v porovnaní s rokom 1952 mal namiesto predpokladaných 238 percent zvýšiť len o 195 percent.⁹⁸ Čiastočne sa menili aj výrobné programy jednotlivých závodov z hľadiska existujúcej alebo novozavádzanej výroby niektorých druhov a typov zbraní, munície a iného materiálu. Značný dôraz sa potom kládol na dôsledné a prísne kontrolované plnenie uznesenia predsedníctva ÚV KSČ a vlády z 27. 3. 1953 o opatreniach na upevnenie technologickej disciplíny, na zníženie počtu nepodarkov a zvýšenie kvality výrobkov.

Podľa upresneného plánu mali ZKJV v Dubnici okrem delostreleckej a ženijnej munície vyrobiť 120 kusov 122 mm húfnic vz. 38 S (pôvodný plán počítal s výrobou 404 kusov), 4 kusy 122 mm kanóna vz. 31/37 S (150), 500 kusov 85 mm protitankového kanóna vz. 52 čs. (580), 1 150 kusov 85 mm tankového kanóna vz. 44 S (1 000), 90 kusov 100 mm tankového kanóna vz. 44 S pre samohybné delá (385) a celkom bola z plánu vypustená výroba 152 mm húfnic vz. 43 S (10). Plán pre Strojárne 9. mája v Trenčíne-Kubrej bol upravený na 470 kusov 57 mm protitankového kanóna vz. 43 S (540) a 179 kusov 130 mm raketometu vz. 51 (92) a pre ZKJV Bánovce nad Bebravou, kam sa presunula výroba mínometov, na 442 kusov 82 mm mínometu vz. 52 čs. s kódovým označením B-22 (385), 234 kusov 120 mm mínometu B-24 čs. (60) a 198 kusov 160 mm mínometu vz. 43 S (93). Pre Závod K. Gottwalda v Považskej Bystrici sa okrem výroby pechotnej munície a 37 mm leteckých kanónov N-37 plánovala výroba 23-tisíc kusov 7,62 mm samonabíjajúcej pušky vz. 52. Závod J. V. Stalina v Martine mal spolu s ČKD Sokolovo skompletizovať 780 tankov T-34/85 (402), zvýšila sa aj požiadavka na výrobu tankových motorov V-2 a úlohy výroby korieb pre samohybné delá SU-100, ktorých finálnu montáž zabezpečoval závod ČKD Sokolovo v Prahe, naopak, klesli z 350 na 30 kusov.⁹⁹

Upresnené výrobné úlohy na rok 1953 splnil zbrojný priemysel v celoštátnom meradle na 88,9 percenta.¹⁰⁰ Z hľadiska jednotlivých závodov i druhov materiálu sa však ich plnenie značne odlišovalo, a to najmä na Slovensku. Z uvedených plánovaných úloh splnil ZKJV v Dubnici nad Váhom výrobu 122 mm húfnic vz. 38 S na 36,6 percenta (vyrobených 44 kusov), 85 mm protitankového kanóna vz. 52 na 60,8 percent (304), 85 mm tankového kanóna vz. 44 S na 100 percent, 100 mm tankového kanóna vz. 44 S na 7,7 percenta (7) a vôbec nezačal výrobu 122 mm kanóna vz. 31/37 S, ktorej začiatok bol presunutý na rok 1954. Strojárne 9. mája v Trenčíne-Kubrej splnili plán výroby 57 mm protitankového kanóna vz. 43 S a 130 mm raketometu vz. 51 na 100 percent, ZKJV v Bánovciach nad Bebravou výrobu 82 mm mínometu vz. 52 a 120 mm mínometu B-24 na 100 percent a výrobu 160 mm mínometu vz. 43 S na 17,2 percenta (34) a Závod K. Gottwalda v Považskej Bystrici výrobu 7,62 mm samonabíjajúcich pušiek vz. 52 na 21,5 percenta (4 950).¹⁰¹

Napriek permanentnému neplneniu plánu vo väčšine výrobných programov zbrojná výroba v ČSR v čase tzv. zbrojnej trojročnice prudko vzrástla. Pri indexe 100 percent v roku 1950 sa v roku 1952 zvýšila na 227 a v roku 1953 dokonca na 453 percent¹⁰² a jej objem bol v roku 1953 vyšší ako objem celej strojárkej výroby v roku 1948. Z hľadiska rastu objemu zbrojnej produkcie v jednotlivých rokoch trojročnice sa zvýšila z indexu 100 percent v roku 1951 na 213 percent v roku 1952 a 384 percent v roku 1953.¹⁰³ Nárast zbrojnej výroby na Slovensku

⁹⁸VÚA Praha, f. MNO/VD 1954, šk. 111, sign. 54/1.

⁹⁹VÚA Praha, f. MNO/VD 1954, sign.54-1/50 a f. MNO/GŠ-SMP 1955, šk. 653, sign. 41-4/1-1.

¹⁰⁰VÚA Praha, f. MNO/VD 1954, šk. 111, sign. 54/1.

¹⁰¹VÚA Praha, f. MNO/NGŠ 1953, šk. 344, sign. 31-1/9.

¹⁰²BARNOVSKÝ, M.: c. d., s. 169.

¹⁰³ŠVACH, O.: Hospodárské mobilizační přípravy v ČSSR. Kandidátská disertační práce. Praha, VPA KG 1966, s. 79.

potom približuje skutočnosť, že v rokoch 1949 – 1953 sa strojárská výroba vrátane zbrojnej, v celoštátnom meradle zvýšila o 223 percent a na Slovensku o 369,8 percenta.¹⁰⁴

Pomerne rýchle tempo mal v zbrojnej trojročnici aj vývoj nových zbraní československej konštrukcie, ktorého časť, zameraná na delostreleckú techniku, bola sústredená predovšetkým v TKO Trenčín. Oddelenie v roku 1952 napríklad dokončovalo vývojové práce na riešení 100 mm poľného kanóna (vývoj zbrane s krycím označením A20 zadalo MNO ešte v septembri 1949) a dvoch verzií už spomenutého 57 mm protiletadlového kanóna (R10 a R12), v pokročilom štádiu bol vývoj 152 mm ťažkého kanóna (J2) a začali sa prípravné práce na vývoji 85 mm protitankového kanóna (A19) a 130 mm protiletadlového kanóna (R14). V oblasti vývoja munície išlo najmä o strelivo do uvedených zbraní, náhradné strelivo a ďalej o letecké bomby OFAB (trieštivo-trhavé) a ZAB (zápalné).¹⁰⁵ Dňom 1. 1. 1953 bolo TKO vyčlenené z rámca Závodu K. J. Vorošilova v Dubnici nad Váhom a premenené na samostatný národný podnik Konštrukta Trenčín ako vývojové a výskumné stredisko „stredných a ťžkých zbraní včetně munice, zaměřovačů a řídicích centrál protiletadlových děl a všeho příslušenství zbraní kromě optiky“¹⁰⁶, podriadené priamo riaditeľovi hlavnej správy 01 (zbrane a munícia) ministerstva všeobecného strojárstva. Do organizačnej štruktúry Konštrukty Trenčín patrili konštrukčné a technické kancelárie v Trenčíne, prototypová dielňa v ZKJV v Dubnici nad Váhom, chemické laboratórium v Závodoch všeobecného strojárstva v Dubnici nad Váhom (vznikli na začiatku roka 1953 osamostatnením laboračných a iných prevádzok ZKJV), expozitúra Bolevec pri Plzni (laboratórium a tunelová strelnica), technická a preberacia skupina v Semtíne a technicko-administratívna skupina na vojenskej strelnici v Hlbokej.¹⁰⁷ Okrem už spomenutých vývojových úloh, ktoré prevzala z TKO, začala Konštrukta Trenčín pracovať aj na vývoji 100 mm protiletadlového kanóna (R11) a 82 a 100 mm bezzáklzových kanónov (P30 a P40).¹⁰⁸

V roku 1953 sa do riešenia vývojových úloh v oblasti zbrojnej výroby zapojil aj novozriadený Výskumný ústav pre mechanizáciu a automatizáciu (VÚMA) v Novom Meste nad Váhom. Bol poverený vývojom novej technológie plnenia delostreleckých granátov a mín, založenej na využití tzv. šnekovacích strojov a predhrevu tŕhavín.

Sprivedným javom tlaku stranických, vládnych i armádnych orgánov na rýchly rozvoj zbrojnej výroby bol prudký rast investícií do zbrojných prevádzok. Ak v celoštátnom meradle predstavovala výška investičných prostriedkov do zbrojnej výroby v roku 1950 sumu 451 milióna Kčs, tak v roku 1951 išlo o 677 miliónov Kčs, v roku 1952 o 1 176 miliónov Kčs a v roku 1953 o 1 189 miliónov Kčs (údaje sú v hodnote koruny po menovej reforme v roku 1953).¹⁰⁹ Z uvedenej sumy v roku 1953 sa 1 079 miliónov Kčs plánovalo na „rozbeh a premenu“ zbrojnej výroby v pôsobnosti ministerstva všeobecného strojárstva, pričom pre tri hlavné továrne so zbrojnou výrobou na Slovensku bolo určených spolu 156,105 milióna Kčs – pre Závod K. J. Vorošilova v Dubnici nad Váhom 10,2 milióna Kčs, pre Považské strojárne, závod K. Gottwalda v Považskej Bystrici 55,355 milióna Kčs a pre Závod J. V. Stalina v Martine 90,55 milióna Kčs.¹¹⁰

Nereálnosť výrobných úloh, ich nezodpovedajúce kapacitné, materiálové, personálne a iné zabezpečenie, časté zmeny požiadaviek MNO, ako aj rôzne nariadenia a smernice, ktoré mali napriek tomu zabezpečiť splnenie plánov, na druhej strane priviedli zbrojnú výrobu do chaotického stavu. Viedli k veľkému počtu presunov výrobných programov medzi jednotlivými

¹⁰⁴BARNOVSKÝ, M.: c. d., s. 172.

¹⁰⁵VÚA Praha, f. MNO/HHS 1951, šk. 447, sign. 89-6/93 a 89-1/23.

¹⁰⁶Citované podľa VOPAT, Z. a kol.: c. d., s. 54.

¹⁰⁷Tamže.

¹⁰⁸Tamže, s. 58 a 60.

¹⁰⁹VÚA Praha, f. MNO/GŠ-SMP 1953, sign. 32/2-2.

¹¹⁰VÚA Praha, f. MNO/FS 1953, šk. 254, sign. 44-8/1-91.

továrňami, najmä medzi subdodávateľmi pre finálnu produkciu, k neefektívnemu využívaniu investičných a výrobných prostriedkov a pracovných síl, k predražovaniu výrobkov produkovaných v pomerne malých sériách a pod. Výsledkom bol kritický stav celého branného hospodárstva.

Samostatným problémom bola už spomenutá nízka kvalita a vysoká poruchovosť výrobkov zbrojného priemyslu. Napríklad v rokoch 1951 – 1952 prevzalo ministerstvo národnej obrany 81 tankov T-34/85, na ktorých následne zistilo 280 porúch, z toho 250 vinou výroby.¹¹¹ Aj uvedené neplnenie plánu výroby 7,62 mm samonabíjajúcej pušky v Závode K. Gottwalda v Považskej Bystrici v roku 1952 bolo do veľkej miery zapríčinené nevyhnutnosťou prepracovať všetky technologické postupy a upraviť výrobné zariadenia z dôvodu konštrukčných a iných nedostatkov zbrane.¹¹² Pre zistené nedostatky ďalej armáda v marci 1953 odmietla prevziať zo ZKJV v Dubnici nad Váhom dovtedy vyrobené 85 mm protitankové kanóny vz. 52 a v novembri 1953 bola ich sériová výroba (po vyrobení uvedeného počtu 304 kusov) dočasne zastavená. Konštruktka Trenčín odovzdala v júni 1953 Závozom V. I. Lenina v Plzni prototyp 100 mm protitankového kanóna pre sériovú výrobu „tak nedostatečne odzkoušen, že musel byť ihneď vráten k odstránení zásadných nedostatkov“, ¹¹³ trvalým problémom bola nízka kvalita výroby hlavňovej ocele atď. Dôsledkom materiálovej nepripravenosti výroby a vysokej zrátkovitosti boli, okrem sklzov v plnení plánu, veľké finančné straty. Napríklad za necelý rok 1952 (k 15. 11.) predstavovali v ZKJV Dubnica nad Váhom viac ako 13,6 milióna Kčs a v Trenčíne-Kubrej len vo výrobe 130 mm raketometov vz. 51 sumu 1,2 milióna Kčs.¹¹⁴

Vývoj zbrojného priemyslu a jeho výroby v nasledujúcich rokoch ovplyvnilo predovšetkým čiastočné uvoľnenie konfrontačnej atmosféry vo vzťahoch medzi ZSSR a západnými veľmocami po smrti J. V. Stalina a uzatvorení dohody o prímieri v Kórei. Spolu so zmenami vo vnútornej politike ZSSR umožňovalo krajinám sovietskeho bloku spomaliť tempo rýchleho rozširovania ich priemyselného a vojenského potenciálu. Súčasne však na zbrojnú výrobu v ČSR začali pôsobiť nové faktory spojené s nastupujúcou vedecko-technickou revolúciou vo vojenstve a s koordináciou vývoja a produkcie vojenského materiálu v rámci vzniknutého vojensko-politického zoskupenia krajín Varšavskej zmluvy.

ŠTAIGL, J.: DIE WAFFENPRODUKTION IN DER SLOWAKEI NACH DEM ZWEITEN WELTKRIEG (1945 – 1953)

Der Aufsatz dokumentiert sowohl die Entwicklung der Waffen-, bzw. Verteidigungsindustrie in der Slowakei, als auch die Einstellung, Aufgaben und Ergebnisse der Produktion im Zeitraum zwischen dem Ende des Zweiten Weltkrieges und dem Jahre 1953. Es ging um das letzte Jahr des sog. Waffendreijahrsplans, dessen Hauptziel der Aufbau der Waffenindustrie in der Tschechoslowakei war. Die tschechoslowakische Armee sollte so ausgestattet werden, dass sie auf den angenommenen Kriegskonflikt zwischen dem Sowjetblock und dem Westen vorbereitet ist. Der Verfasser konzentriert seine Aufmerksamkeit vor allem auf die Produktion von Waffen, Kampftechnik und Munition. Er löst die Problematik im Kontext der Entwicklung von Konzeptionen und Planen für die Ausrüstung der Armee und anderer Faktoren, die sie beeinflussen.

Unmittelbar nach dem Ende des Krieges hatte die Waffenindustrie in der Slowakei eine ziemlich beschränkte Produktionsbasis. Im Grunde genommen konzentrierte sie sich in zwei Fabriken. Die Fabrik in Považská Bystrica produzierte Infanteriemunition, artilleristische Patronenhülsen und Büchsen, in Dubnica nad Váhom wurde vor und während des Krieges vor allem Artillerietechnik und Munition hergestellt. Die Fabrik in Dubnica wurde jedoch vor dem Ende des Krieges fast vernichtet. Auf Grund der Entscheidung des Militärrates des Verteidigungsministeriums aus Mai 1945 über die Umgestaltung des größten Teiles der Waffenproduktion in der Tschechoslowakei auf friedli-

¹¹¹KAPLAN, K.: Československo v RVHP 1949 – 1956. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1995, s. 139.

¹¹²VÚA Praha, f. MNO/nám. min. mat. 1952, sign. 89-1/157.

¹¹³VÚA Praha, f. MNO/VD 1954, šk. 111, sign. 54/1.

¹¹⁴VÚA Praha, f. Ministerstvo státní kontroly – vojenský odbor 1952 – 1955, šk. 794, sig. 7/3/15/13

Vojenská história

che Produktion musste die Fabrik in Považská Bystrica als Ersatz „zivile“ Produktionsprogramme suchen. Die neu-aufgebaute tschechoslowakische Armee sollte in der Zeit vor allem sowohl aus Kriegsvorräten der alliierten Großmächte, als auch aus deutschem Trophäenmaterial bestehen.

Im Jahre 1946 „wiederbelebte“ allmählich die Waffenproduktion in Považská Bystrica und in einigen erneuten Betriebsstellen in Dubnica nad Váhom. Es hing mit der Abstimmung des neuen Ausrüstungsprogramms der Armee zusammen, das mit dem Anteil der tschechoslowakischen Industrie an der Produktion der Kriegstechnik rechnete. Im Sommer 1949, nach der Entscheidung über Unifikation der Ausrüstung der tschechoslowakischen Armee mit der Ausrüstung der sowjetischen Armee, wurde das Programm präzisiert. Seine Grundlage sollten sowohl die direkten Lieferungen von Kriegsmaterial aus der Sowjetunion, als auch die „einheimische“ Produktion von einigen Sorten und Typen des Kriegsmaterials nach sowjetischen Lizenzen und technischer Dokumentation bilden. Die tschechoslowakische Waffenindustrie sollte außerdem in der Entwicklung und Herstellung eigener Waffenarten und Munition fortsetzen. Diese sollten genau oder mindestens teilweise mit dem sowjetischen Material unifiziert sein. Gleichzeitig wurde eine Entscheidung über die Verlagerung der Herstellungs- und Forschungsbasis der Waffenindustrie aus den westlichen, im Fall eines Kriegskonfliktes mit dem „imperialistischen“ Lager am meisten bedrohten Gebieten der Tschechoslowakei, in die „sicherere“ Slowakei angenommen. Die Hauptbasis für Produktion und Reparatur von Artilleriematerial sollte die Fabrik in Dubnica nad Váhom werden.

Zur raschen Entwicklung der Waffenindustrie in der Slowakei trug vor allem der Beschluß der Zentralorgane der Kommunistischen Partei der Tschechoslowakei über die Beschleunigung des Aufbaues der tschechoslowakischen Armee nach dem sowjetischen Vorbild aus Februar 1950 und über ihre beschleunigte Umrüstung und Erneuerung der Waffenindustrie in der Tschechoslowakei aus Februar 1951 bei. In der Atmosphäre der Erwartung eines Kriegskonfliktes zwischen dem sowjetischen Ostblock und Westen hielt man für die Hauptaufgaben der Waffenindustrie: 1) Ausrüstung der tschechoslowakischen Armee mit einem neuen, vorwiegend nach sowjetischen Lizenzen hergestellten Material, 2) Gründung einer Betriebsbasis für eine schnelle Umwandlung der Waffenproduktion in Kriegszustand – bis Ende des Jahres 1953, 3) Hilfeleistung den anderen Ländern des Sowjetblocks bei der Ausrüstung ihrer Armeen. Damit verbundene konkrete Forderungen an Aufbau von Waffenfabriken und an ihre Produktion äußerte der sog. Plan der maximalen Waffenproduktion in Jahren 1951 – 1953. Eine von den Hauptvoraussetzungen der erfolgreichen Erfüllung aller Aufgaben sollte die Teilnahme der sowjetischen Berater und technischen Fachmänner an dem Aufbau von Waffenbetriebsstellen und an dem Beginn der Lizenzproduktion von Waffen und Kampftechnik sein.

Im Rahmen des sog. Waffendreijahrplans wurden die Waffenbetriebsstellen in Fabriken in Považská Bystrica und Dubnica nad Váhom wesentlich erweitert und modernisiert, es erhöhte sich sogar die Anzahl von Produktionsprogrammen, an denen auch die Fabriken in Trenčín und Bánovce nad Bebravou teilnahmen. In der neuen Maschinenfabrik in Martin, die auch von anderen Fabriken in der Slowakei mit Material beliefert wurde, konzentrierte sich die Panzerwagenproduktion. In Trenčín entstand die Hauptbasis für Forschung und Entwicklung der Artillerietechnik. Im Jahre 1953 nahmen an der Waffenproduktion mehr als 30 slowakische Fabriken und Forschungsanstalten teil. Diese Zahl sollte sich nach den Plänen des Investitionsaufbaues weiter erhöhen.

Die Bestrebung um eine schnelle Entwicklung der Waffenindustrie und der Anfang der Lizenzproduktion von Waffen und Kampftechnik begleitete eine Reihe von Schwierigkeiten und Problemen. Es ging um Umwandlung von vielen zivilen Produktionsstellen in Waffenproduktionsstellen, häufige Verlagerungen und Änderungen von Produktionsplänen, materielle und technische Unfertigkeit der Produktion, geringe Anzahl an qualifizierte Arbeiter u.ä. Infolgedessen wurden die Produktionspläne systematisch nicht erfüllt und das hergestellte Kriegsmaterial war von niedriger Qualität. Trotz diesen Mängeln stieg die Waffenproduktion in der Tschechoslowakei sehr rasch. Bei einem Index von 100 % im Jahre 1950 stieg sie im Jahre 1952 auf 227 und im Jahre 1953 sogar auf 453 %.